

RELLEU

REVISTA TRIMESTRAL DE PENSAMENT I CULTURA

Possibilitats d'orientació

TERCERA ÈPOCA - GENER/MARÇ 2011

I07

-
- 03 **Possibilitats d'orientació**
EDITORIAL
-
- 04 **Avanços i retrocessos de la Renaixença al segle XX**
JOAQUIM FERRER
-
- 10 **Jaume Bofill**
DIVERSOS AUTORS
-
- 21 **Entrevista a Patricia Gabancho**
JORDI GIUDICI I JORDI DE NADAL
-
- 30 **Crisi, valors i compromís cristià**
JOSEP M. CULLELL
-
- 34 **Joan Maragall i la fe cristiana. Una tragèdia personal?**
PERE MARAGALL
-
- 37 **L'art de dir mentides i confondre la gent**
FERRAN PAUNER
-
- 43 **Notícia de llibres**
-
- 50 **Notícia de cinema**
-

REVISTA RELLEU

Revista fundada pel Grup d'Estudis Nacionalistes l'any 1983 com a butlletí intern de l'entitat. A partir del 1992 (segona època) és l'òrgan d'expressió de la Fundació Rellu. Revista cultural i de pensament. Té una periodicitat trimestral. Pertany a l'Associació de Publicacions en Llengua Catalana (APPEC) ¶ DIRECTOR: Jordi Sales. DIRECTOR ADJUNT: Raimon Terradas. CONSELL DE REDACCIÓ: Jordi Barnadas, Aleix Buch, Joan Capdevila, Manfred Díez, Agustí d'Arana, Joaquim Ferrer, Josep Hereu, Amadeu Matosas, M.Àngels Orriols, Ramon Tremosa, Jordi Giudici, Josep Solà, Antoni Vallès. SECRETARI DEL CONSELL: Jordi de Nadal ¶ COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO: Hilari Raguier, Josep Hereu, Jordi de Nadal, Antoni M. Oriol, Sam Abrams, Joan-Albert Asens, Josep Varela, Joaquim Ferrer, Jordi Giudici, Ferran Pauner ¶ EDITA: Quaderns d'Estudis i Treballs SL

REDACCIÓ I SUBSCRIPCIONS: Fundació Rellu. C/Aragó 287 3r 2a B, 08009 Barcelona ¶ TEL.: 93 488 09 00. FAX: 93 215 87 68
WEB: www.relleu.cat ¶ CORREU ELECTRÒNIC: relleu@relleu.net ¶ DISSENY: Jordi Matosas i Eloi Gimeno ¶ MAQUETACIÓ: Jordi Matosas ¶ FOTOGRAFIA PÀG. 8: Marc Campà ¶ IMPRESSIÓ: Grupo Gráfico ¶ ISSN: 1579-0231

PREU D'AQUEST NÚMERO: 8 € SUBSCRIPCIÓ ANUAL: 24 € (4 nùms)

POSSIBILITATS D'ORIENTACIÓ

EDITORIAL

En tota circumstància complexa és vital actuar utilitzant totes les dades i instruments a l'abast per a encertar la orientació més adequada. Cal, naturalment, fer-ho a partir de la convicció de que es possible trobar aquella direcció que ens fa possible avançar. Vivim una etapa de la història que planteja grans i nous desafiaments, es evident, que la globalització ha obert un nou capítol en el devenir del món.

Davant d'aquest panorama que està modificant situacions en tots els continents i que treu de la misèria a grans masses d'humans, també es ben cert que tothom ha de repensar el seu paper en aquest nou escenari.

El nostre marc natural que és Europa ha tingut grans etapes en les que ha encertat la orientació – amb totes les mancances, però també amb notables aportacions- que ara cal novament expressar utilitzant les energies que els seus pobles tenen, sense oblidar-ne cap, valorant-ne cada una amb el seu pes específic, sense equivocacions, sabent triar les que millor ens faran servei per a adreçar-nos a la dimensió global, aportant-hi actituds, formes de vida, sensibilitats, en definitiva, un missatge que valora la persona, que creu en l'esforç i en la responsabilitat de construir aquest nou capítol de la història.

Cada poble per a emprendre aquesta orientació utilitza les formulacions i les realitzacions que ha desplegat anteriorment, és el seu bagatge, són les eines que el pas de les generacions construí i que ara nosaltres tenim a les mans per a treure'n totes les possibilitats i aprofundir-ne l'eficàcia.

A Catalunya fem aquest recompte de les eines de que disposem per a millor conèixer anteriors experiències, on som i afegir-les a les que hem de ser capaços de crear. Es per aquesta raó que en les pàgines que segueixen dediquem una especial atenció a un conjunt de treballs que ens apropen el que són eines per a emprendre una encertada orientació. És possible, tot depèn de que coneguem aquestes eines a fons i que les emprem amb convicció i intel·ligència.

AVANÇOS I RETROCESSOS DE LA RENAIXENÇA AL SEGLE XX

JOAQUIM FERRER

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXX

Totes les cultures subdivideixen el temps de forma que sigui més còmode entendre el que fem, el que oblidem, el que ens proposem i el que realitzem. És una mesura convencional, pràctica, necessària per a veure'ns en la trajectòria dels pobles amb més claredat i en l'interior de cada un d'ells en una mena de balanç. El temps va descabdellant-se i nosaltres anem vivint-ho en còmodes episodis d'hores, dies, anys i segles.

Aquesta divisió del temps resulta especialment útil segons els treballs que ens proposem. Si volem analitzar la vida quotidiana necessitem comparar-la amb mesures breus, però si el que ens interessa és comprendre el sentit que ha pres la vida d'un poble cal recórrer a períodes més llargs. És en aquest cas que la mirada utilitza sovint la mesura d'un segle. I això és el que em proposo de fer en intentar veure quina ha estat la trajectòria del poble català al llarg del segle XX, assenyalant-ne els encerts i errors, els avanços i els retrocessos.

No cal dir que aquesta mena de balanços són fets per tots els pobles perquè és absolutament necessari saber la història en general i en particular la més propera. Recordem que la història és el conjunt dels nostres antecedents i és evident que la que hem protagonitzat en el darrer segle és d'especial interès per l'experiència que ens ofereix. La història sempre és alligadora, però quan ens referim a segles llunyans ens hi trobem formes de vida que com les fotografies esgrogueïdes ens reflecteixen una realitat en què ens resulta més difícil identificar-nos. Tot el contrari del que resulta quan analitzem un segle que acaba de finir i del qual encara ens bateguen les esperances, els obstacles, els projectes i les confrontacions que hi hem viscut.

Així doncs, no pot estranyar-nos que ens proposem fer una anàlisi del que ha estat el segle XX en la història de Catalunya i que ara que el calendari ens assenjala que ja l'hem acabat l'agafem com a experiència propera, palpitant encara per a fer-ne material que ens ajudi en les responsabilitats que tenim ara i ací per a continuar amb encert en l'afany de viure amb sentit cada dia.

Una primera consideració: La Renaixença fou l'eix de la vida catalana al segle XX: Aquest movi-

ment cívic, econòmic, cultural i, finalment, polític que fou la Renaixença des de mitjan segle XIX fou el projecte que progressivament animà tots els plantejaments catalans també durant el segle XX. Era clar que el que havia començat com un desvetllament de la necessitat de recuperar tot el reconeixement per a la llengua catalana i per la història pròpia anava estenent-se a plantejaments també renaixentistes en els camps econòmic, social i polític amb una voluntat pas a pas més àmplia de reconstrucció nacional de Catalunya. La teorització d'aquest procés fou feta per autors com Almirall, Torras i Bages i Mañé i Flaquer, entre d'altres, i per documents sorgits dels Congressos Catalanistes el 1880 i 1883 i en les Bases de Manresa del 1892.

Ja en el segle XX aquest moviment de fons que impulsava la Renaixença seguí manifestant-se en tots els camps i cristal·litza a primers de segle en la creació de partits polítics catalans moderns que en la seva diversitat anaven manifestant l'ideal renaixentista.

Una preocupació fonamental del catalanisme en la seva dimensió cívica fou formulada per Prat de la Riba en *La nacionalitat catalana* el 1906 i per pedagogs com Alexandre Galí que el 1911 deia amb tota claredat que encara veia Catalunya com "una terra insegura" on encara hi havia molt treball per a fer fins a aconseguir que tothom tingués unes conviccions que li haguessin estat transmises i interioritzades, i que mentre no s'hagués fet aquest gran esforç, res no seria sòlid en el camp de les idees i projectes. Aquest esforç fet amb abnegació per la pedagogia catalana i en el camp cultural, econòmic i polític es demostrà al llarg del segle en moments de gran crisi encara insuficient i donà lloc al gran daltabaix del període del 1936 al 1939.

La Renaixença seguí viva al llarg del segle XX, com a gran ideal de reconstrucció nacional. Canvià l'enunciat, però mantingué l'orientació, que no era altra que aconseguir que totes les activitats, tots els sectors, tots els estrats de la societat catalana participessin d'aquest moviment de reafirmació de la personalitat nacional dels catalans com a condició perquè el poble en el seu conjunt s'autogovernés.

La Renaixença sorgia des del segle XIX com un catalanisme sense límits, en general, amb una estra-

sonalitat. Però en tot aquell procés l'Estat espanyol sempre fou una nosa, llunyana i hostil a la realitat de Catalunya.

La Renaixença formulà la proposta de reforma de l'Estat espanyol i en aquesta línia s'esmerçaren gran part de les energies polítiques que intentaren aportar-hi eficàcia, honestedat, realisme, respecte i modernitat. La resposta de l'Estat espanyol fou sovint al llarg del segle XIX primer la d'imposar l'absolutisme i després règims d'excepció.

Al segle XX Catalunya arrencà una Mancomunitat que durant deu anys féu un treball excepcional en el camp de les obres públiques i de l'ensenyament, entre d'altres. Repassar avui el volum *L'obra realitzada 1914-1923* que explica aquella experiència es reconfortant. Però, aquell procés era seguit amb recel per l'Estat, que acabà destruint-lo

En la dècada dels anys trenta Catalunya fou capaç d'aconseguir un Estatut d'Autonomia que sempre fou envoltat per part de l'Estat espanyol per la malfiança i l'afany de mantenir l'uniformisme i el centralisme. Foren anys de trasbals a Europa i, en la confrontació que esclatà el 1936 a la península ibèrica, com afirmava Josep Armengou, "ens fou imposada una guerra".

L'Estat espanyol que organitzaren els guanyadors d'aquella tragèdia fou primer de definició feixista i posteriorment evolucionà cap a un desenvolupament econòmic tot i mantenir la prohibició de les llibertats. L'Estat espanyol seguí essent clarament i rotundament una estructura que empresonava el poble català.

En el darrer terç del segle XX, el restabliment de les llibertats propicià un nou Estatut d'Autonomia, però aviat es manifestaren també les inèrcies uniformistes i centralistes. Era clar un rebuig a entendre l'Estat espanyol com una estructura que podien compartir diversos pobles. L'autonomia sempre fou objecte d'una limitació, d'un retall, d'un recel. Malgrat tota aquesta problemàtica, que en el seu fons és la que sempre ha manifestat el bloc dominant a l'Estat espanyol, la continuïtat de l'experiència autonòmica significà una recuperació i millora en l'autogovern, però amb evidents limitacions i periòdics atacs a la seva mateixa existència.

Una tercera consideració: Els fenòmens immigrants: Com molts altres països d'Europa, som un país en què han fet aportacions onades de població procedents del nord i del sud. Sovint es recorda que som un país de pas i Vicens i Vives fins i tot en fa l'elogi en el sentit que els pobles que viuen en aquesta situació sempre han de fer un exercici especial en la projecció de les seves energies i això els obliga a relançar-se, a reformular les seves idees, els seus projectes, en definitiva, a mantenir al dia la seva consciència de poble i la seva existència en cada època.

Al llarg del segle XX, Catalunya ha rebut dues grans onades de població exterior. La primera en les dècades dels anys cinquanta i seixanta procedent sobretot del sud de la península ibèrica, i la segona en el darrer terç del segle procedent del nord d'Àfrica i d'alguns països de l'Amèrica Llatina.

Catalunya ha estat un objectiu preferent d'aquestes onades en la península ibèrica perquè és un poble capaç de crear riquesa i atreu gent d'altres llocs que s'hi incorporen amb el desig de progressar. Al segle XX mai no hem pogut regular aquests moviments de població, l'únic que els catalans hem pogut fer ha estat encaixar-ho, acollir-ho i transmetre el caràcter als nousvinguts, que d'altra banda en un procés d'integració han fet també la seva aportació des de la seva cultura a una progressiva identificació amb el que Candel en deia una "nova terra".

L'Estat espanyol en general s'ha mostrat absolutament ineficaç en la funció de regulació i ordenació d'aquesta mena de fenòmens, però la societat catalana, tal i com argumenta Anna Cabré, té una llarga experiència en la forma de fer "nous catalans". El principi d'aquesta actitud és senzill però de gran significació cívica. Catalunya, davant aquests moviments de població, no demana a la gent d'on ve, sinó el que fa i el que vol fer, si aquest serà el país dels seus fills, doncs, la integració. És un tractament de futur, sempre mirant endavant.

Indiscutiblement, les noves onades immigrants que l'època de la globalització porta des de cultures més llunyanes comporten més dificultats d'integració. L'esforç que la societat catalana realitza en aquest sentit és un dels més importants que

es donen a Europa. És meritori, però no ha d'ocultar que el fenomen de la immigració actual s'ha produït com si l'Estat espanyol no existís, perquè realment en cap moment ha manifestat una preocupació real per l'evident risc de trencament de la cohesió social. També aquesta consideració porta a recordar com es necessari que Catalunya tingui un Estat propi.

Una quarta consideració: La necessitat i la crisi de l'espiritualitat: Al llarg del segle XX, en aquest camp s'han experimentat també grans trasbalsos. Uns són el reflex de fenòmens generals europeus i d'altres són la cristallització de replecs de la personalitat de la societat catalana.

En general som un poble que cerca sempre compartir els paràmetres que marquen els fenòmens de moda. Segurament degut a la inseguretat que tenim en el que som. Sovint cerquem justificar la nostra existència per l'adscripció al moviment d'actualitat i acabem l'explicació del que som afegint-hi la condició de catalans. Hi ha una inseguretat ambiental en la vida i en l'explicació del que som.

Es diu i és ben cert que els partits a l'oposició es mostren sempre més crítics, agosarats i radicals que quan governen. Nosaltres els catalans, com a poble sempre som a l'oposició, sempre tenim la consciència de no disposar de suficient reconeixement i estructura, i aquesta percepció en part certa ens empeny a una posició que en llenguatge d'aquesta època es mostra "líquida" fins i tot en les formes de vida, en les conviccions i concretament en l'espiritualitat.

No és pas que no manquin raons per ser crítics, naturalment, però, en aquest camp de les conviccions religioses i de l'espiritualitat que les envolta, cal com en tots els ordres de la vida un esforç permanent i dur si es vol millorar les realitats. Hi ha una posició més còmoda que és el rebuig i l'adhesió a projectes inconcrets, l'abandó al relativisme, sobretot ara que encara està de moda, i la reclusió en una posició d'aparença coherent.

Al llarg del segle XX, les conviccions religioses dels catalans han experimentat grans trasbalsos. Als esforços per impulsar una espiritualitat moderna s'hi enfrontà un anticlericalisme barroer, barrejat amb les confrontacions socials. En aquest camp, tant i tan important en la construcció de la perso-

nalitat, sovint optarem per la superficialitat del que es creia més "modern".

La crisi del 1936 al 1939 va interrompre una evolució esperançadora que representà, per exemple, la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Acabada la confrontació bèl·lica, la imposició de la dictadura franquista intentà empeltar-nos el "nacionalcatolicisme". Malgrat tot, aquella època fou testimoni de realitats que res no tenien a veure amb el que ens era imposat.

Durant la llarga nit del franquisme Catalunya tingué referents escampats en el territori que significaren senyals on entendre que les conviccions religioses i la seva espiritualitat eren formulades des de la realitat. La descripció d'aquest fenomen en tota la seva amplitud és encara per fer.

El restabliment de les llibertats democràtiques donà pas a un allunyament d'aquestes complicitats. Es prioritzà l'acció política i s'abandonaren conviccions. Fou explicat com un reflex de la secularització que es donava a la resta de l'Europa més propeera, en part ho era, però també l'expressió d'aquesta mena de fal·lera que ens porta a identificar-nos amb el que creiem de moda. Així doncs, mancats de les sòlides arrels que s'havien construït, reforçat i modernitzat al llarg dels anys retornà amb força l'hedonisme i el consumisme en les formes de vida.

ALGUNES CONCLUSIONS

A l'analitzar la vida catalana durant el segle XX, un primer element positiu s'hi destaca. Impulsada per l'ideal de la Renaixença, la societat féu un gran esforç per aconseguir consolidar una cultura i una llengua, una capacitat per crear riquesa, un afany de justícia social i l'aspiració a l'autogovern.

Aquestes constants foren capaces de superar els grans obstacles que significaren les dues dictadures espanyoles que es produïren en aquest segle, i en el seu darrer terç aconseguir la consolidació de l'Estatut d'Autonomia del 1979, i el 2006 proposar un nou Estatut que en significar una ampliació de l'autogovern fou rebutjat a Madrid.

El bloc dominant de l'Estat espanyol ha seguit contrari al reconeixement de la diversitat congènita

de la península ibèrica. Les formules de descentralització o d'autonomia han acabat destruïdes o bé limitades, sense possibilitats d'ampliació. La dinàmica que podia desplegar-se a partir de la Constitució del 1978 ha estat aturada i s'ha intentat d'una forma o altre la seva reconversió cap a un nou centralisme.

Durant el segle XX, Catalunya ha rebut grans corrents de població externa i ha demostrat una gran capacitat d'acollida i d'integració. Davant aquest gran desafiament per a la cohesió de la població catalana, l'Estat espanyol s'ha mostrat indiferent al fenomen, talment com si no existís.

En aquesta trajectòria de cent anys, les conviccions espirituals han estat trasbalsades per fenòmens de signe divers. Les causes són nombroses, però els resultats assenyalen un gran buit que potser ja ha arribat als seus límits màxims.

En conclusió, Catalunya durant el segle XX intentà autogovernar-se per organitzar les seves energies en tots els camps, però el difícil veïnatge d'Espanya ho ha destorbat tant com ha pogut. Davant els grans problemes que tenen tots els pobles, els catalans comprovem que ens manquen eines i que aquelles de què disposem són d'abast limitat.

Entretant grans desafiaments propis de l'època de la globalització ens interpel·len i ens adonem que som entre la paret que significa l'Estat espanyol i l'espasa que representa la importància i en molts casos la urgència dels problemes a resoldre en què s'hi juga la nostra vida com a poble, com a nació.

TESTIMONIS DE GENT AMB OCA-
SIÓ DE L' EDICIÓ DEL LLIBRE "HO-
MENATGE A JAUME BOFILL" (LA
SEU VELLA, BARCELONA 1986)

XXXXXXXXXX

XXX

XXXXXXXXXX

DIVERSOS AUTORS

*Religiós i Historiador català.
Llicenciat en Dret a la Universitat de Barcelona.*

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXX

JAUME BOFILL: LA INTELLIGÈNCIA I EL COR

Jordi Maragall i Noble

“La intel·ligència és profunda quan es troba arrelada en el nostre cor”. Heus ací les paraules de Jaume Bofill que expliquen el *verbum cordis* de Sant Tomàs, diferenciat del *verbum oris*.

Però, de vegades, de l'abundància del cor parla la boca. El mateix Bofill accepta una definició de Berdiàiev segons la qual el cor és el nucli ontològic de la persona.

Estem en el clima propici per presentar aquest treball de Joaquim Maristany, que a través del seu llenguatge rigorós, de vegades críptic, troba el camí del cor per enllaçar el pensament de Jaume Bofill amb el de Sant Tomàs. Tot plegat ens porta a l'època tomista de les universitats espanyoles (1940-1950), època que Jaume Bofill i el seu deixeble, Joaquim Maristany, saberen superar per dalt. Sense allunyar-se de sant Tomàs, trobaren les arrels agustinianes o existencialistes de la doctrina tomista.

Ara no aprofundim en aquest treball rigorós de Joaquim Maristany, però en cerquem les circumstàncies i tractem d'esbrinar les fidelitats que s'hi troben. Perquè Maristany, a desgrat de la seva vida inquieta, sanitosament inquieta, és un home de fidelitats. La filosofia ha estat per a ell un medi en el qual s'ha mogut amb un esperit audaç i amb un afany de penetració poc habitual en els nostres temps. Aquest entusiasme de Joaquim Maristany per la filosofia ens evoca els temps de la guerra civil, en què també veiérem Jaume Bofill, expressiu, inquiet, passejant pel pati de Lletres de la vella universitat, al costat de Joaquim Xirau, embrancats tots dos en una conversa apassionada. I aquesta evocació ens condueix a una certa reflexió: ¿Què hauria estat, Jaume Bofill, si Joaquim Xirau hagués restat a la nostra universitat? ¿Quina mena de nexes s'hauria establert entre tots dos? Nosaltres, els qui ens considerem deixebles de Joaquim Xirau (el malauradament desaparegut Josep M. Calsamiglia i jo mateix), no acabarem mai de digerir el trencament que es produí al final de la guerra civil espanyola. No

coneguérem el P. Orlandis com el conegué Jaume Bofill i com el conegueren una pila de lletraferits i “filosofoterits” de la postguerra. Restàrem, doncs, amb l'impacte Xirau a sobre, que Calsamiglia sabé assimilar, i, com en totes les veritables assimilacions, sabé superar. D'aquí ve aquella relació profunda que s'establí entre Jaume Bofill i J. M. Calsamiglia (vegeu el pròleg d'aquest a l'*Obra Filosòfica* de Bofill, publicada per Ariel l'any 1967). Fruit d'aquesta relació profunda són les paraules amb què Calsamiglia enceta la presentació de l'obra de Bofill esmentada. Diu Calsamiglia: “Serà difícil que s'esvaeixi la presència de Jaume Bofill en tots aquells que per la relació d'amistat o el pas com a deixebles per la seva càtedra hagin rebut la influència del seu mestre. El seu gest era sempre acollidor, no pas per una manca de conviccions sinó perquè la fermesa el feia capaç d'afrontar sense temor la discrepància i el conflicte.” Ara en tenim un exemple amb el treball de Joaquim Maristany, que es beneficià d'aquell acolliment de Jaume Bofill. Divuit anys després que Calsamiglia escrivís les paraules transcrites, havent fet un periple complex, Maristany ens ofereix aquestes reflexions, *Una ontologia de la imago i de la relació*, que donen testimoniatge d'una d'aquelles fidelitats esmentades i ens endinsen per un territori alhora clàssic i actual. Agraïm a Joaquim Maristany aquesta retrobada amb el tarannà filosòfic de Jaume Bofill i felicitem-nos que resti vivent la presència de la qual parlava Josep M. Calsamiglia.

EVOCACIÓ DE JAUME BOFILL

Marià Manent

Va ser durant la nostra guerra quan vaig tenir més ocasió de tractar Jaume Bofill i Bofill. Llavors el vaig conèixer en el seu aspecte d'home d'acció i també, però molt poc, en la seva vocació d'home de pensament. En aquells temps durs, i ben sovint tràgics, ell es movia freqüentment entre Viladrau i Barcelona, feia gestions a favor de la gent injustament perseguida, actuava amb habilitat i coratge. Però, immers en aquells dies difícils, no solament

tranyament la claredat, la fluïdesa i la força de les seves reflexions. Catalunya no és pas un país on hagin abundat els filòsofs. Cal recuperar les nostres grans figures, i la de Jaume Bofill i Bofill mereix, certament, aquesta lluita contra un semioblit que seria del tot injust.

JAUME BOFILL, COMPANYY DE DOCÈNCIA UNIVERSITÀRIA

Francesc Gomà

El meu bon amic Joaquim Maristany, compilador d'aquest recull, m'invita a escriure uns mots en record de Jaume Bofill.

Cordialment li agraeixo l'ocasió que m'ofereix d'evocar la figura del nostre company major de la Facultat, vint anys després de la seva mort. Per a molts de nosaltres, el seu record és ben viu encara, però el veiem a prou llunyania temporal per a poder donar-li una certa objectivitat, alliberar la seva imatge de la commoció afectiva pròxima i aspirar a fixar el sentit de la seva exemplar personalitat universitària.

Voldria, breument, fer algunes indicacions circumstancials que permetessin de comprendre'l a aquells que no varen tenir el goig de conèixer-hi. Comprendre, però –com ell mateix ens ho diu en un text publicat a *Convivium* el 1964–, no vol dir bloquejar el “subjecte empíric” en els límits d'una fitxa caracterològica, sinó respectar la fertilitat espiritual, la transcendència i la dignitat de l'altre: descobrir la riquesa del seu ‘món’ i participar en el valor de l'empresa a la qual s'ha consagrat”.

Per tal de ser fidel a aquest propòsit i poder arribar a determinar l'actitud o estil personal que l'universitari Jaume Bofill prenia en el seu món acadèmic, cal fer, abans, alguna observació sobre aquest mateix món.

L'acompliment de l'activitat docent no és pas una funció que només tingui un sentit. Com a mètode didàctic que és, depèn de la matèria que hom pretén ensenyar. Però, més encara, i prèviament a qualsevol distinció entre ensenyaments deductius

o experimentals, de lletres o ciències, cal esbrinar primer la relació que hi ha entre el sistema de veritats que hom pretén exposar i el docent en tant que tal: el professor de l'assignatura, en termes usuals.

El predomini, cada vegada més gran, de les ciències experimentals en el món universitari, ha convertit el docent en el portaveu d'uns coneixements acceptats, neutres i vàlids per als entesos; un bon distribuïdor del saber a aquells que aspiren a “rebre'l”. Aquesta relació “impersonal”, “administrativa” és tan desarrelada, que hom es pregunta si encara té raó d'existir.

Dintre d'aquest plantejament, la correcció natural de la degradació anterior és l'alliçonament de l'estudiant ensinistrant-lo en les tècniques experimentals o d'investigació empírica o documental.

L'ensenyament de la filosofia, com l'entén Jaume Bofill, es troba just a l'altre extrem. No és endebades que el terme venerable porta una expressa indicació d'afany o d'aspiració. Quantes vegades hem repetit la sentència kantiana que no s'ensenyava filosofia, sinó a filosofar!

Per això, la vida intel·lectual del filòsof, més que no pas la del professor de filosofia, aspira a convertir-se en un exercici espiritual, un entrenament (*askesis*). Tensa la mirada mental, referida al màxim intel·ligible, ho descriu tot vist a la seva llum i ho explica segons graus de distància respecte d'Ell.

Un autor francès contemporani, Saint-Exupéry, que el nostre filòsof coneixia bé i apreciava força, va dir d'una manera exemplar en una de les seves cartes: “Només tenim un problema, un de sol: tornar a descobrir que hi ha una vida de l'esperit més alta encara que la vida de la intel·ligència i que és l'única que pot sadollar l'home.” I més endavant: “La vida de l'esperit comença on un ésser ‘u’ és concebut per damunt dels materials que el componen.

En un article de 1950, Jaume Bofill constata, com si descrivís un fet corrent de la seva experiència: “Tot aquest moviment vers Déu de les nostres potències superiors penetra i arrossega també el nostre psiquisme inferior. Confessava que l'actitud “esperitualitzadora” de les seves ensenyances de filosofia no era només fidelitat a la platònica vida te-

“El liberalisme de Pius IX no era positivament convençut, sinó oportunista, que, com Balmes, pensava que per evitar les revolucions calia fer evolucions.”

orètica, en sentit estricte, sinó que era radicalment el coronament natural de la seva manera quotidiana de veure les coses i de conviure amb els altres.

Recordem la mirada d'en Jaume Bofill: semblava que estigués sempre en recerca d'alguna cosa, o millor encara, que comparés el que veia amb algun model o esquema que portés a dintre: si tot de sobte es produïa la troballa, se li il·luminava l'expressió, i de seguida recolzava un projecte o una esperança sobre aquella cosa descoberta; i el mateix feia en conèixer algú o en trobar un amic.

Aquells ulls no podien, passivament, acceptar una informació; el que veien era, de seguida, articulad en un sentit més alt, que confirmava el primer espectacle. Eren llums que feien sortir enfora una mirada espiritual. Si no ho aconseguien, miraven amb malenconia. Però el que cercaven i que, per defecte, els entristia, no era simplement la coherència lògica, la confirmació intel·lectual, sinó l'elevació o dignificació de la situació concreta. Les coses o els comportaments havien de ser, per a la mirada de Jaume Bofill, formes participades d'un sentit que les salvava. Com el sentiment salva el tremolor de la veu de qui parla, o la bondat salva la poca gràcia d'un gest desafortunat.

En síntesi, més enllà de l'acte d'entendre el que es pogués produir entorn seu, la seva mirada volia assumir actes i comportaments per intentar de trobar-hi la generositat d'una voluntat que maldava per realitzar-se en ells.

Aquest principi originari de la realitat de les coses i de llurs activitats era també per a ell la condició d'actualitat de la filosofia.

Així s'estableix una nova oposició:

El coneixement científic de la naturalesa arrenca i termina en l'experiència; les regularitats que el constitueixen, les lleis, estan protagonitzades pels cossos materials, grans o petits. L'última *ratio* és el fet pur i simple, el cas.

Jaume Bofill, pensant com un filòsof, ho diu exactament al revés: "La condició de les realitats corporals és de naturalesa 'medial': l'esperit es comporta, a llur respecte, en una 'indiferència dominant'".

Correlativament les lleis de la ciència gaudeixen d'una universalitat extensiva, fruit d'una reducció

cada vegada més ambiciosa. La filosofia, en canvi, en transcendir, constitutivament, les realitats de fet, es mou en la direcció –metafòricament perpendicular a la pròpia de la ciència– en recerca de la profunditat, el Grund, i la idealització o sublimació.

Establert aquest antagonisme, la docència de la filosofia no ha de ser tant exploratòria i informativa com il·luminadora i edificant.

Això explica, en part, l'entusiasme –en els molts sentits del mot– que provocaven les classes que impartia a la Universitat.

La seva relació interhumana era modulada també per una mena d'estimulació personal, exemple de sublimació. Sovint amb vehemència i sempre amb la il·lusió d'una persona jove, invitava a fer les coses com si es tractés d'una mena de compromís d'equip. Ell empenia el projecte, n'era el guia i incitava a participar-hi. Jaume Bofill era un "homo viator" en totes les seves coses.

No li agradava manar i jo diria que no en sabia. El que feia era emprar sempre la funció apel·lativa de la comunicació: recorria a la responsabilitat de cadascú i, així, obligava i alliberava a la vegada. Les seves paraules eren fonamentalment una convocatòria: apel·lava al bell nucli de la pròpia llibertat a sentir la més pròpia vocació. Hem vist que l'ideal de l'ensenyament de la ciència experimental podria ésser l'ensinistrament tècnic per a saber veure, explorar i inventar; el de l'ensenyament de la filosofia, en canvi, és l'actualització de les possibilitats de l'home perquè ho sigui veritablement.

Vint anys després de la mort de Jaume Bofill, sento encara, viva i generosa, la cordial apel·lació de l'amic. No és pas mèrit meu, sinó caritat de la seva presència en mi.

SOBRE EL SOMRIURE D'EN JAUME BOFILL

Agustí d'Arana i Sagnier

El somriure d'en Jaume Bofill tenia una alegria d'una mena especial. Amb aquell somriure no ens informava solament d'un episodi estat psicològic

seu, provocat per qualsevol pensament agradable o positiu: més aviat afirmava que l'opacitat de les coses, dels esdeveniments i de nosaltres mateixos no és un estat ni natural ni definitiu.

En una ocasió va explicar un accident que acabava de passar, crec recordar, a la carretera de Vallvidrera. Una vintena de nens hi havien mort. Durant el relat el seu rostre reflectia tristesa, una tristesa que semblava afirmar intrínsecament l'infortuni del fet. En acabar, el seu rostre s'il·luminà de cop i volta amb el seu somriure característic. Semblava dir que aquell esdeveniment nefast es podia transfigurar completament i deixar de ser-ho.

Amb quin dret? Aquesta pregunta ha de sorgir, sempre, és clar, que no se'n tingui la resposta per endavant. ¿Amb quin dret es passa de l'opacitat a la claror, si tant l'una com l'altra són més que uns estats psicològics?

Allò que és immediatament cognoscible, ¿no ens invita a romandre més aviat en la tristesa profunda d'un inacabable horitzó de desgràcies del qual solament podem sortir amb sensacions psicològiques d'alegria?

Estar immergit en l'opacitat i topar amb el somriure d'en Bofill plantejava una disjuntiva excloent: o bé l'opacitat no és l'últim i el somriure té raó, o bé el somriure és una mentida. Si és una mentida, ho és com les falses promeses de felicitat de la mena d'aquells que, per una via o una altra, no han respectat l'anomenat principi de realitat. En aquest cas, som davant un fenomen subversiu i per tant inoportú, ja que és un avís del fet que no s'ha respectat l'ordre vigent que, com a mínim però també com a màxim, ens permet sobreviure. També seria un somriure cruel si fos mentida, perquè enganyaria una fibra última i total.

Bofill, òbviament, no era cruel; en conseqüència, el seu somriure no podia ser mentida. Però, si era veritat, ¿on col·locar tot el nostre saber i la nostra experiència sobre les desgràcies del món? No es tracta solament de la interminable llista que la història –universal o de cada u– ens ofereix; es tracta que la desgràcia ha passat a formar part del concepte mateix de l'home i del món. ¿O no és veritat que el llegat de molts pensaments moderns és la ciència

de la gènesi perversa de l'humà? Als nostres ulls –i en això no hi ha gaires opcions–, la cultura és la diferència sorgida del caos, la pau nascuda de la guerra i l'amor de l'interès. I això, no pas d'un cop per sempre, sinó que la cosa perversa ha de sostenir i alimentar permanentment allò que avui és. En conseqüència, allò que avui és pot ser molt tolerable, però de cap manera mereixedor, segons sembla, del somriure d'en Bofill.

Malgrat tot, en Jaume Bofill somreia amb el seu característic somriure. El seu fonament filosòfic era la piràmide dels éssers, sostinguda en la seva cúspide per la plenitud de l'Ésser diví a través dels fils de l'analogia, gràcies a la qual aquest o aquell ésser determinat és arrencat de la tristesa del seu confinament, de la seva opacitat. Però una tal filosofia no sempre –ni tan sols gaire sovint– il·lumina el rostre dels seus adeptes com era el cas d'en Bofill. En conseqüència, hi havia alguna cosa més. Hi havia, presumiblement, una experiència privilegiada, un do especial de la llum, per sobre i enllà de la conceptualització filosòfica. Tret que, en una hipòtesi que torno a rebutjar, el seu somriure fos mentider.

Reproduir en un mateix el somriure d'en Bofill no depèn merament del lliure albir. No obstant, fer l'exercici lògic necessari per respectar les seves condicions de possibilitat ja és tenir alguna cosa d'ell, potser una ombra, desdibuixada si voleu, però ja és alguna cosa.

I des d'això que en tenim, ¿què n'hem de fer, de la part substancial de la nostra biblioteca dedicada a la lúgubre, però manifestament realista i necessària anàlisi de la gènesi perversa de la cultura, o sigui, de nosaltres mateixos? Bofill va explicar com aconseguia descendir-hi. Des del capdamunt de la piràmide, els pisos successius s'ordenaven i adquirien consistència. ¿Com hem de recórrer el camí invers? ¿Com passar de la labilitat de l'ésser històricament constituït a partir de la seva pròpia precarietat i erosionat també per ella, a l'ordre serè de l'ésser primàriament consistent?

**PAISATGE AMB EN JAUME BOFILL
AL FONTS**

Ferran Pauner

A començament dels anys seixanta, l'esperançada inquietud intel·lectual dels joves que en aquells moments accedíem a la Universitat topava fatalment amb les sòlides columnes –sempre hermètiques i silencioses– del seu antic i serè pati interior. Ens podien veure habitualment parlar animosament amb elles, confessant la nostra tendra palpitació espiritual i la nostra perplexitat davant les descomunals teranyines que ens havia semblat veure dins algunes aules. Esperant qui sap quina resposta, el nostre temps iniciava en aquell moment, a poc a poc, entremig d'aquelles columnes doctes i displiscents, el seu atzarós viatge.

La il·lusió d'estructurar un pensament, mantenir viva la sensibilitat i rescatar una ciutadania perduda ens obligava a recórrer aules, claustres i biblioteques contrastant lliçons, converses i lectures, punts de referència, principis i contraprinicipis, en un lent procés d'espionatge a l'inrevés, en crida i cerca dels mestres, companys i llibres amics, que ens havien d'ajudar a entendre i viure el món i la vida d'una manera neta i positiva. El país era viu i hi havia actituds, magisteris i iniciatives clares i definides que van permetre que no tota l'efervescència intel·lectual i espiritual del moment es perdés finalment en confusió.

La figura austera, fràgil i joiosa d'en Jaume Bofill va adquirir ràpidament per als qui vam poder assistir a les seves classes i seminaris una inesperada importància, una estranya vivor ontològica.

Bofill ens parlava des de la complexitat d'un món. El seu discurs no era l'esquemàtica melodia, brillant i coherent, de l'individu solitari. Era la fosca remor de la nostra història i la nostra vida passant per davant de casa nostra. Religiositat, família i país desfilaven davant els nostres ulls, lentament, a cara descoberta, arrossegant els peus amb un posat de cansament.

L'actitud profunda, alegre i intel·ligent de Bofill no és freqüent, en aquest país. Més aviat la tendència natural ha estat sempre de generar amb massa facilitat pensadors originals i enginyosos que canvien contínuament de punts de referència. Cada dia par-

teixen de zero; en un instant van a l'infinit i en tornen; reflexionen sobre la vivència i sospiren, i amb cada seu sospir neix un món nou i complet, actual i contrastat. Canvien els valors, les coordenades i els avantpassats. Tot canvia, menys l'esvelta, solitària i distant silueta d'un jo de perfil i a contrallum.

Aquest conjunt de melodies, totes diferents i originals, interpretades pels nostres músics mentals, formen un extraordinari guirigai apocalíptic i cínic que omple de càntics el nostre auditorium civil i quotidià. La decadència és total i el món s'acaba –diuen– i els altres en són la prova: les seves teories, en especial les seves existències; l'excepció, nosaltres: la nostra exquisida sensibilitat, el nostre pensament pràctic i lliure.

Davant d'aquest fenomenal panorama, figures com la d'en Jaume Bofill adquireixen un valor i un respecte decisius. Ni genialoide, ni encarcerat, ni redemptor; no va tractar de distingir-se dels altres ni tancar-se en banda ni fer servir la seva paraula com a bandera contra ningú. Va elaborar el seu pensament a partir de la fidelitat a la seva història, atent a la vida i amb un respecte absolut als altres i a les seves idees. I tot això amb senzillesa i normalitat.

Un vespre d'hivern –pocs mesos abans de la seva mort–, després d'una llarga sessió del seminari que ens feia a casa seva, quan els quatre o cinc assistents ens trobàvem ja vora la porta de sortida, amb expressions cansades i transcendents, coronats per suaus aurèoles metafísiques de colors variats i els abrics i bufandes posats, en Jaume Bofill va considerar oportú –potser a causa de l'espectacle que tenia davant seu– obrir un llibre de poesia de Guerau de Liost, el seu pare, abans que la porta, i recitar aquell poema que comença:

*Nòdul saborós de cada setmana:
Dissabte vespre, diumenge matí;
Dissabte, lluna casolana;
Diumenge, solell diví!
Dissabte urgent,
Vigília de festa!
Ànima i casa neteja la vívida gent.*

En arribar els marits de Barcelona,

*Troben la feina llesta
I les mullers que fan rodona
al voltant de l'autòmnibus que esbufega xacrós
I patriarcal s'esbatana
per despenjar marits de dos en dos
de la portella i la finestra i la barana.....*

Les aurèoles havien disminuït lleugerament i els ulls eren més oberts. Somrèiem una mica desorientats. A continuació ens va acomiadar, molt cordialment.

La clara, profunda i joiosa llum de la mirada d'en Jaume Bofill no sols perdurarà en el record d'aquest país, sinó que prevaldrà al llarg dels anys.

RECORDS HUMANS D'EN JAUME BOFILL

Ignasi de Solà-Morales

Vaig tractar en Jaume Bofill els últims anys de la seva vida. Tenia la mateixa edat que el meu pare i es coneixien prou perquè a casa jo n'hagués sentit a parlar. El seu ambient i el meu no eren pas gaire distants, però de fet no el vaig conèixer per via familiar, sinó a la universitat, quan, ja estudiant d'arquitectura, vaig començar a interessar-me per la filosofia.

Crec que el meu primer contacte amb ell degué ser per la primavera de l'any 1961. M'hi va presentar en Joaquim Maristany, amb qui m'unia no tan sols un gran afecte, sinó la il·lusió per alguna aventura intel·lectual que lligués les nostres conviccions cristianes –crítiques i un xic agòniques– amb una autèntica participació en totes les inquietuds d'aquell moment. Per a una persona com jo, formada en un ambient tradicional, treure el cap a la cultura contemporània, no pas desqualificant-la, sinó intentant formar-ne part, ja era, pel sol fet d'intentar-ho, una gosadia excitant i arriscada.

Pot semblar paradoxal que, en aquella recerca de mestres, en Jaume Bofill hi tingués un lloc. Per als qui en aquell moment llegíem Maritain o Aranguren juntament amb Sartre i Lukács, el neotomisme del Dr. Bofill podia aparèixer com la quinta essència d'allò que volíem defugir: un sistema te-

ològic i filosòfic construït i acabat de dalt a baix, posant sense parar dificultats i diferències amb el pensament modern i fent distinguos ja de bon començament davant Descartes, Kant i el pensament contemporani.

D'altra banda, el seu pensament semblava desplegar-se en terrenys terriblement tècnics. No era una disputa de gustos literaris o, aparentment, d'afinitats ideològiques. El que es discutia eren qüestions de metafísica estricta. Era des de la teoria del coneixement que es decidien coses que, en la seva materialització, podien comportar que una persona cregués que políticament el que calia era ressuscitar el carlisme o bé reincorporar-se als moviments marxistitzants de contestació de l'època.

Però el que succeïa amb el tracte amb en Jaume Bofill –o al menys a mi– era que jo podia relativitzar –mig per ignorància mig per rebuig– el seu tomisme i, en canvi, deixar-me seduir per l'encant personal de la seva llibertat d'esperit.

Parlant de l'arquitectura contemporània primer –vam llegir plegats uns textos de Walter Gropius que jo li vaig deixar– i després llegint Hegel –comentaris a la Fenomenologia, en una mena de seminari casolà–, jo descobria la seva poderosa capacitat no tan sols d'interessar-se per unes coses que a mi em semblaven irrenunciables, sinó per fer-me-les entenedores.

Hi havia, en primer lloc, la seva sensibilitat per tots els fets de cultura. Era un filòsof que es mostrava pensador no sols d'aquells tecnicismes de la baixa escolàstica que a mi –ho haig de reconèixer– sempre m'incomodaven, sinó que semblava arrencar el seu pensament a partir del que hi havia de més viu en la poesia, en l'art, la ciència i, potser per damunt de tot, a partir de la reflexió sobre la vida personal i la construcció del subjecte.

Segurament era aquest seu aspecte, la seva afinitat evident amb un cert heideggerisme difús, no sols com a estil sinó com a mètode, el que donava a en Jaume Bofill un tremp que jo no trobava en cap altre professor de la facultat de Filosofia.

L'últim estiu de la seva vida, l'any 1964, jo era a Viladrau, on ell també reposava, malaltís, mirant de no forçar el seu fetge ja fatalment damnat.

La seva relació amb ell s'havia fet més fonda. De les lectures i visites fetes durant els darrers anys havia passat a una autèntica intimitat. Jo li agrïa més d'un mot il·luminador en els dubtes i incerteses en què aquells anys difícils jo em movia.

Al llarg d'aquell agost ens vam veure força sovint. Jo sortia de casa meua, al poble, i per un petit corriol feia drecera cap a Rosquelles, la masia on ell vivia, ben bé al peu del Matagalls, voltat de la seva plàcida i acollidora família. Pel camí havia de passar prop de la Font de l'Oreneta, on una làpida amb versos de Guerau de Liost, el seu pare, ja semblava preparar-me en el clima alhora noucentista i peripatètic de les nostres trobades cap al tard.

Ell tenia molt d'interès que llegíssim conjuntament un text, si bé jo no acabava de trobar-hi l'atractiu. Era el breu assaig de Gabriel Marcel *Positions et aproches du mystère ontologique*. Ara, amb els anys, n'entenc millor el perquè.

L'afinitat d'en Jaume Bofill amb aquest text era òbvia. Una reflexió personalista en què la concepció de la realitat és sempre oberta, no sols inacabada –in fieri–, sinó també susceptible d'ésser aprofundida fins al misteri. Un misteri augustinianament intimador i meo, és a dir, un misteri com a obertura cap al transcendent i com a últim horitzó de la realitat.

El text era prou suggerent per poder parlar de moltes coses: de literatura, de política, d'observacions de la vida quotidiana. Pel meu gust, era en aquests registres on la seva personalitat resultava més enriquidora. Amb els seus ulls intensament brillants al fons d'unes conques cada cop més fosques i enfonsades, amb aquell fil de veu entre l'infantil i el sarcàstic, la conversa s'allargava fins que es feia fosc i els fills petits se li acostaven per participar-hi. Allí la vida domèstica es donava la mà amb obertures a qüestions d'alta especulació en un ràpid i llampeguejant procés d'anar de l'immediat i concret a les més absolutes categories de comprensió de la realitat.

Un dia havíem parlat d'amor. De l'amor humà, de l'amor entre un home i una dona. Ho recordo ben bé. Després de parlar d'algunes persones conegudes i de personatges clàssics de la literatura, després d'examinar la idea de passió i la noció d'irracional,

en Jaume Bofill, passat un llarg silenci només trencat per algun xisclet d'ocell a l'horabaixa, deixava caure una sentència que mai no he oblidat. "L'experiència de l'amor és la de la puresa" deïa amb un somrís alhora tímid i maliciós.

Allí hi havia, al meu parer, tot en Jaume Bofill. Perquè era des d'aquest tipus d'experiències espirituals que ell construïa el saber enriquidor que era capaç de comunicar, transcendint tot tecnicisme filosòfic. Tota una concepció del fet que en les realitats humanes més fràgils però més decisives hi ha una certa forma d'anticipació i de vestigi d'absolut: és això el que finalment configurava les seves paraules més constructives i fondes. Certament era una filosofia personalista, bastida des de l'experiència del subjecte ja podia haver fet. Però també era una presa de posició per la llibertat. Una llibertat pensada des de l'individu i en què potser, massa relativitzades, les realitats de la vida social o de l'estat només apareixen com a convencions intercanviables a les quals s'arriba per la via de les necessitats més prosaïques.

El subjecte, autor de l'art i de la ciència (recorrem el seu gust per reivindicar el moment poètic de la ciència i la tècnica), és el mateix que produeix la seva història, però no pas per un desig frenètic sense objecte, sinó en la consoladora esperança de l'amor, i d'un amor que més que possessió és renunciament i puresa.

Al vespre, quan jo me'n tornava cap a casa, sentia que aquella conversa s'engrandia, que m'atrapava per dins, i alhora em semblava retratar, millor que qualsevol altra cosa, la fisonomia espiritual d'aquell estimat mentor i amic.

JAUME BOFILL I LA LÍRICA FRANCISCANA DEL RIGOR

Eugenio Trías

Sempre vaig ser un estudiant pèssim. Fora de les classes del P. Álvarez Bolado, que m'introduïen al misteriós i màgic univers verbal i conceptual de la raó hegeliana, i les converses privades amb Pedro

Cerezo, amb qui feia una tesi de llicenciatura sobre Plató, la meva relació amb el departament de Filosofia de la Universitat de Barcelona era simbòlica. Amb prou feines recordo haver assistit a cap curs amb regularitat. Generalment no m'interessaven. Aprovava els cursos guiat per l'instint i la inspiració, és a dir, per "les galtes", sense aspirar més que a uns aprovats escarransits. Vaig cometre la insensatesa d'interrompre la carrera per la meitat i cabussar-me dos anys en el món universitari alemany. A Bonn de primer, a Colònia després, vaig sadollar els meus desigs d'aprenent de bruixot. El retorn a l'Espanya dels seixanta, amb la meva atmosfera intel·lectual tollida, amb la seva carrincloneria institucional, amb la seva Universitat vegetativa i la febre política subterrània infectant tots els racons de l'ànima i de la ciutat, em va produir una dura topada amb el principi de realitat. Que lluny quedaven Hölderlin i Goethe, Thomas Mann, Heidegger, Kant i la resta de figures emblemàtiques que orientaven els meus cursos i seminaris a les serenes i civilitzades terres renanes. No em va ser difícil d'adaptar-me a l'abjecció institucional i a la tristesa estèril de la universitat franquista. Per fortuna, no tot era motiu de somiqueig i de sopor. Hi havia professors decents. Pocs, però n'hi havia. Per sobre de tots planava una figura arrencada del llenç d'un impensable Greco català: Jaume Bofill.

La seva figura s'assemblava a una llengua de foc: era transparent, espigat, amb una irreprimible tendència gòtica, però amb un dolç somriure meridional. Banyava de dignitat un món indigne, com si n'hi hagués prou amb la seva mirada franciscana perquè al seu voltant qualsevol rastre de desconfiança es dissipés i s'hi convoqués, en canvi, tot el que hi havia d'entranyable i de valuós a l'univers de les idees filosòfiques. Amb les seves paraules va saber donar estatut líric als filosofemes tomistes més rancis. Bonaventura sempre acabava guanyant el plet al d'Aquino: l'amor esclatava per damunt de la intel·ligència encarnada. El to franciscà traïa la vigorosa doctrina arquitectònica de les Summes. Mai no va ser Martell d'heretges, ans al contrari. Poc abans de morir, una tarda, Joaquim Maristany, Agustí d'Arana, Ignasi Solà-Morales i jo vam anar a casa

seva. Ens va rebre en el llit i ens va llegir pàgines de Bonaventura. Després ens va ensenyar el llibre que havia descobert en tota la seva càrrega febril, volerista, apassionada, agustiniana: les *Introduccions al Sistema de la Ciència* de Fichte. Poc després ens deixava orfes a tots, perquè tots, de la dreta i de l'esquerra, l'estimàvem i el respectàvem.

La seva figura irreal, d'una magror no euclídia, era l'escàs recipient d'una paraula que somreia als conceptes i que no podia dissimular l'ancestral procedència noucentista. Evocava aquesta paraula la somiada ciutat d'ivori desmentida amargament per la carrincloneria franquista de la Barcelona dels cinquanta.

NOTA BIBLIOGRÀFICA DE JAUME BOFILL I BOFILL

JAUME BOFILL I BOFILL, *La escala de los seres o El dinamismo de la perfección*, Barcelona: Cristiandad, 1950.

JAUME BOFILL I BOFILL, *Historia de la Filosofía*, Barcelona: Barna, 1952.

JAUME BOFILL I BOFILL, *Obra filosòfica*, Barcelona: Ariel, 1967.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY, *Vol de nit*, pròleg d'André Gide, versió i epíleg de Jaume Bofill, Barcelona: Vergara, 1966.

ENTREVISTA

A PATRÍCIA GABANCHO

JORDI GIUDICI i JORDI DE NADAL

Patrícia Gabancho va néixer i créixer a Buenos Aires. Va establir-se a Catalunya ara ja fa trenta-vuit anys i des de llavors ha publicat una extensa obra en català. Col·labora en diversos mitjans de comunicació catalans i ha participat en algunes iniciatives populars de caràcter independentista. Els seus articles i els seus llibres, així com també les seves intervencions en tertúlies de ràdio, destil·len una manera d'expressar-se desacomplexada i directa. Les seves arrels i la seva educació no catalanes, junt amb el profund coneixement que té del país, li permeten tenir una opinió de Catalunya i de la manera de ser dels catalans, que és d'un gran valor per a nosaltres.

EN ALGUNA OCASIÓ HA AFIRMAT QUE EXISTEIX UN COMPLEX DELS CATALANS DE NO MOLESTAR. ENS EN PODRIA PARLAR UNA MICA?

Els catalans no tenen clara la seva identitat ni la seva reivindicació. Però això és típic de totes les situacions colonials. El primer que ha de fer qui t'està oprimint és destruir l'eix vertebral de la teva identitat, de manera que esdevinguis molt més dòcil. Això és el que ha fet Espanya amb Catalunya, llançant plantejaments contra la identitat. Dir que la identitat és provinciana, que el nacionalisme és retrògrad, que parlar català és de poble. Quan tots aquests missatges arriben als catalans, aquests senten que molesten. Així, quan arriba un nou immigrant, en lloc de parlar-hi en la pròpia llengua (que és el que faria tothom), els catalans canvien sempre de llengua. Se'ls hi ha dit que això és de molt més bona educació, molt més solidari i atent. En definitiva, als catalans se'ls ha fet creure que tenen una llengua molt millor que la seva pròpia per poder relacionar-se amb el món: el castellà. D'això jo en dic tenir el *coco tunejat*. A l'Àfrica, les potències colonials feien exactament el mateix.

FINS A QUIN PUNT ÉS NOMÉS CULPA DE L'OPRESSOR? HI HA ALGUNA RESPONSABILITAT DE L'OPRIMIT?

Que l'opressor ho faci és inevitable. De la mateixa manera s'han destruït les llengües d'Amèrica o les de l'Àfrica. Ara, després de cent anys de reivindicació catalanista, després de trenta anys de democràcia, els propis líders catalans encara s'hi pleguen. Jo els he vist a tots ells (a tots, menys els que acaben d'arribar, els de Solidaritat, perquè encara no els conec prou bé) canviant de llengua després que algú fes una intervenció en castellà. Això sí, la intervenció era just després d'un míting d'una hora i mitja en català. Com haurà entès el discurs previ, em pregunto jo? Canvien de llengua perquè ho consideren de bona educació, al mateix temps que et diuen que el català està perfecte.

AQUEST COMPLEX DE NO MOLESTAR, CREU QUE ES LIMITA ÚNICAMENT ALS ASPECTES IDENTITARIS?

No, també afecta altres camps. Mireu, ara [10 febrer 2011] tenim un exemple claríssim: el senyor Artur Mas ha anat a Madrid a demanar que el deixin endeutar-se perquè Catalunya necessita captar dels mercats 11.000 milions. I el dèficit fiscal, el que l'Estat ens ha pres cada any, està en 20.000 milions. I ara hem d'anar a demanar permís per a endeutar-nos per la meitat? Però algú li ha dit a la ministra Salgado que el que hem de fer no és endeutar-nos ni apujar impostos, sinó que ens tornin els diners que ens roben? No, ningú, perquè nosaltres tenim la idea que aquests diners que ens prenen en realitat són la nostra manera de ser solidaris. Si no els reivindicuem, no ens els donaran.

HI HA QUI JUSTIFICA AQUESTA SITUACIÓ AMB EL SEGÜENT DISCURS: CATALUNYA HA TINGUT EL PRIVILEGI HISTÒRIC DE GAUDIR D'ESPANYA COM UN MERCAT CAPTIU, TANCAT GRÀCIES AL PROTECCIONISME PROMOGUT PEL CATALANISME I ALIMENTAT PER L'ESFORÇ D'UNA IMMIGRACIÓ PROVINENT DE LA RESTA DE L'ESTAT.

Efectivament, Espanya considera que els catalans es van enriquir gràcies al mercat captiu i que ara ho han de retornar. Però hem de dir que aquest mercat existia per a tots els espanyols. Per tant, Andalusia o Extremadura també podrien haver aprofitat aquest mercat. Però no ho van fer perquè no sabien crear indústria –qui havia fet la revolució industrial eren els catalans i els bascos.

PERÒ UNA REIVINDICACIÓ MASSA EXTREMA PODRIA PORTAR A UN TRENCAMENT INTERN AMB AQUELLS SECTORS QUE ES MANTENEN FIDELS A LA IDEA D'ESPANYA...

La por a la fractura social de Catalunya és un altre dels elements que *tuneja el coco*. Per què es decideix ignorar els catalans que volen anar més enllà i es deixen tranquils els que es volen quedar dins d'Es-

panya? no s'està sacrificant els uns per a contentar els altres? Catalunya està dividida en dues meitats: una meitat que vol anar a més i una altra que no. Per què sempre s'han de sacrificar els mateixos? De fet, som majoria social els que volem anar a més.

AIXÍ CREU QUE NO ES CREARIA UNA DIVISIÓ SOCIAL?

De moment, no creem divisió social perquè acceptem el sacrifici. Però la divisió, d'alguna manera, ja existeix quan a la majoria social no se'ns deixa avançar.

DE VEGADES L'ARGUMENTACIÓ QUE COMENTÀVEM VA UNA MICA MÉS ENLLÀ: EN LLOC DE PLANTEJAR LA SITUACIÓ COM UN SACRIFICI, INTENTA TROBAR UN COMPROMÍS QUE TÉ PER OBJECTIU ANAR CONVENCENT ELS ALTRES SECTORS (EL CONEGUT "ANAR-HI ANANT"). COM VEU AQUESTS DISCURSOS "GRADUALISTES", QUE PER ALTRA PART, VAN TRIOMFAR DURANT LA TRANSICIÓ?

Es tracta d'una excusa mental. Hi ha una part que no te la guanyaràs mai. La Transició va ser un pacte a la baixa per part de Catalunya. Vam acceptar condicions que eren nefastes i que, en aquell moment, ja se sabia que eren nefastes. Encara que els partits no ho van explicar prou i van dir que era una meravella –sempre anem amb el cove del peix i quan portem una sardina, diem que és un llobarro. El pacte va ser dolent, però s'havia de provar: si a partir d'allà anàvem a més o si ens hi quedàvem. La realitat és que va anar a pitjor. A més a més, en aquells moments no hi havia les condicions per trencar: els poders fàctics, el 23-F van demostrar que tot estava agafat amb pinces. Però ara, trenta anys després, continuem veient que el pacte ja no dona més de si. Fins i tot ho ha dit el Sr. Mas: és hora de passar pàgina i mirar cap al dret a decidir. Però no s'està fent pedagogia perquè a la primera topada que tenim amb l'Estat, en lloc de treure la bandera del pacte fiscal, el que demanem és poder endeutar-nos encara més. L'actitud és mesella.

No es tracta d'anar a Madrid a dir que tens l'or-gull ferit. Això ja ho saben. Catalunya fa tres-cents

anys que és desafecta i ho saben perfectament. El que s'ha de fer és anar-hi i dir: al meu país, tres quarts dels ciutadans diuen que estar amb Espanya és un mal negoci. Què m'ofereix per solucionar-ho?

Això que Espanya és un mal negoci m'ho ha dit gent de nivell altíssim. Gent que tothom assenyalaria com els primers pro-Espanya. Aquesta convicció està arreladíssima. Ara tothom sap que el projecte de modernitat espanyol, que comença amb la democràcia, no té en compte Catalunya i que la situació actual n'ofega el desenvolupament. Això està claríssim pel que fa a infraestructures: per a Espanya, l'eix mediterrani passa per Saragossa, no pas per Barcelona. Quan un ho veu, només pot pensar dues coses: o estan bojos o ens volen mal –i jo crec que de bojos no n'estan. El negoci ara ja és partir peres, no hi ha més història.

CONTINUANT AMB EL TEMA DE LA DIVISIÓ, EN ALGUN LLOC HA COMENTAT QUE CATALUNYA ÉS UNA SOCIETAT AMB DUES CULTURES. COM CREU QUE INTERACTUEN ENTRE ELLES?

Catalunya és un país bicultural, en el qual la cultura castellana i la cultura catalana es disputen l'hegemonia. Les fronteres no estan clares, perquè de la mateixa manera que hi ha gent que és vivament bilingüe, n'hi ha d'altra que és activament bicultural. Però sí que és asimètric: els catalanoparlants consumim cultura espanyola, però els castellanoparlants no en consumeixen de catalana. A més a més, el castellanoparlant absolut és hispanocèntric: mira les notícies en castellà i no té ni idea de la realitat catalana. Això es veu a l'hora de votar: no va a les autonòmiques no pas perquè sigui curt, sinó perquè no està informat. El seu univers d'informació és castellanoparlant. Hi ha estadístiques que mostren que si ets castellanoparlant, de classe baixa i de l'àrea metropolitana, tens 23 vegades més possibilitats d'absentir-te que si ets, per exemple, catalanoparlant, de classe mitjana i barceloní. Estem parlant d'un terç de la població, més o menys. Aquí hi ha una fractura, si bé es veritat que molta gent està al mig. Això és el que impedeix que hi hagi tensió social.

La gran massa de l'alta burgesia es va passar al franquisme. També és veritat que alguns d'ells no van fer una renúncia absoluta a la catalanitat i altres van ser franquistes d'aquella manera, esperant el moment de poder-s'ho treure de sobre. Per exemple la gent de *Destino*, que van continuar parlant en català entre ells. Hi ha tots els matisos que calgui, però en qualsevol cas, quan hi ha algú de Barcelona parlant en castellà, estem davant d'una anomalia i en el seu origen està un dels dos casos que he comentat.

“XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
 XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX”

QUÈ HA FALLAT PERQUÈ DESPRÉS DE TRENTA ANYS DE DEMOCRÀCIA CONTINUEM AIXÍ?

Bé, abans hem de dir que una bona part dels uns i dels altres s'ha integrat. Sobretot els que han entrat al mercat laboral, així com els fills de la immigració que va arribar a la Universitat cap als anys 70 –tots els elencs de TV3 estan plens de Martínez i Rodríguez. Però en qualsevol cas, la immigració va suposar duplicar la població i, tenint en compte que assimilar-ho és complicadíssim (sobretot sense escola), crec que podem dir que s'ha fet prou bé. D'altra banda, per a les noves generacions, depèn de l'entorn. Si es queden al suburbi, mantenen el castellà; si ascendeixen, són bilingües o catalanoparlants.

SI LA LLENGUA CATALANA ÉS LA LLENGUA DE LA CLASSE MITJANA, PERQUÈ NO ÉS TAMBÉ LA LLENGUA DE CONSENS?

Tot depèn de l'entorn. És el cas dels Mossos d'Esquadra: se't dirigeixen en català, però entre ells parlen en castellà. Perquè no han tingut prou pressió a l'entorn per usar el català. Però mentre no em parlin en castellà, mentre no l'expandeixin, no em preocupa. El bilingüisme no desapareixerà, però tampoc és cap problema. La llengua privada és privada. Del que em queixo és d'altres situacions, com per exemple d'un advocat que contesti en castellà al periodista de TV3. Pel seu nivell, hauria de saber català –i probablement respondria en anglès a la BBC. El que passa és que té un prejudici.

QUÈ S'HAURIA DE FER PERQUÈ LA LLENGUA CATALANA FOS LA LLENGUA DE CONSENS?

Regular el mercat laboral. Obligar que tothom que treballa de cara al públic, sàpiga català. A més a més l'escola també és indispensable i s'ha de mantenir i ampliar la immersió lingüística, fins que sigui total –en els instituts metropolitanos hi ha una sola classe en català, la de llengua i prou. També s'ha de regular el català a les universitats, no pot ser que un sol alumne que diu que no entén el català, faci canviar la llengua a tota una classe.

CREU QUE AQUESTES MESURES TINDRIEN SUPORT SOCIAL?

Crec que amb la legislació i la Constitució que tenim ara no pot ser. Seria il·legal. Però si fóssim independents, sí que podríem. I hi hauria consens per fer-ho.

PERÒ EL CONSENS SERIA ANTERIOR O POSTERIOR A LA INDEPENDÈNCIA?

Aniria junt. Si tu ets capaç de proclamar la independència, és que ets capaç de salvar la llengua, perquè el moviment és el mateix. En la situació ac-

tual, perdem per totes bandes, de manera que un castellanoparlant a Catalunya té més drets que un catalanoparlant, perquè té garantit que tothom se li adreçarà en castellà. Preval el dret del castellà, perquè és així com ho estableix la Constitució.

DE MANERA DONCS QUE ARA NO HI HA UN CONSENS?

El que passa és que com que hi ha una mentalitat fallida, el consens s'ha d'aconseguir i s'ha de generar des del Parlament. S'ha de legislar, democràticament. I que la gent s'hi acostumi: és la realitat la que canvia les mentalitats.

Però la veritat és que fins i tot els mateixos ajuntaments no compleixen les lleis de protecció de la llengua. A l'hora d'atorgar una llicència a un negoci, fan totes les inspeccions de sanitat, de comerç que calgui, però no fan complir la norma que diu que l'oferta, com a mínim, ha d'estar en català. S'excusen dient que no són policia lingüística –però sí que actuen com a policia per al tema del bombers, per exemple.

I no fan complir la normativa perquè a Catalunya tenim gent que considera que el castellà ha de tenir més drets. No pas perquè siguin anticatalans, sinó perquè s'han criat amb aquesta mentalitat.

D'ALTRA BANDA, LA INTERVENCIÓ DE L'ADMINISTRACIÓ A FAVOR DEL CATALÀ I LA CULTURA CATALANA HA GENERAT HISTÒRICAMENT LA IMATGE DE CATALUNYA COM UNA "TERRA DE SANCIONS I SUBVENCIONS". COM LA CONTESTARIA?

Per exemple, publicant a *La Vanguardia* un article explicant totes les prohibicions i subvencions que hi ha al país d'origen de qui feia la primera afirmació. Anglaterra, Alemanya i sobretot Espanya prohibeixen i fomenten les seves llengües tant o més que nosaltres. Tant a Anglaterra com a Alemanya estan dient que la multiculturalitat ha fracassat. A Catalunya hi ha unes 130 regulacions que imposen el castellà, començant per l'article 3 de la Constitució. Nosaltres només tenim dues lleis. Un exemple:

l'Institut Cervantes, que només té com a missió expandir la llengua castellana arreu del món (cosa que em sembla perfecta), té un pressupost que equival al 50% del pressupost del nostre Departament de Cultura (ara amb les retallades deu ser el 60%). Amb només el doble, hem de fer moltíssim més.

PER TAL QUE LA CULTURA CATALANA SOBREVISQUI, HA D'ESTAR SUBVENCIONADA?

Totes les cultures del món occidental estan subvencionades. La cultura és una activitat minoritària i si tu vols injectar qualitat en el mercat, l'has de subvencionar. Si no és que tens una gran indústria cultural, és clar. Però és que fins i tot en aquest cas, com en els Estats Units, també hi ha subvencions i mecenatge. La pregunta de la subvenció per a la cultura només ens la fem els catalans i si ens la fan els altres, nosaltres ens l'empassem (aquí tornem a trobar la mentalitat que deia al principi), quan de fet, la cultura catalana és una de les més mal subvencionades del món ja que sense Estat, el pressupost és el que és.

RECENTMENT, EL CONSELLER FERRAN MASCARELL HA AFIRMAT QUE UN PAÍS VAL EL QUE VAL LA SEVA CULTURA. HI ESTÀS D'ACORD?

Bé, jo crec que un país val el que val el seu talent i que Catalunya és un país d'un talent extraordinari. El talent inclou la cultura, i de fet, en Ferran quan diu cultura, vol dir també ciència, la innovació i altres activitats –encara que jo crec que encara hem de distingir entre cultura i tecnologia, per exemple. Ara es parla de cultura molt en general, com una manera d'estar al món, però això és només per no haver de parlar d'identitat. Si entenem doncs que el que val és el talent, l'empenta, hi estic d'acord i, com dic, aquest país en té i molt. Però també haig de dir que, per contra, hem anat espanyolitzant els valors.

EN QUIN SENTIT?

però sí a través d'intel·lectuals.

L'INDEPENDENTISME HA OCUPAT LA CENTRALITAT
POLÍTICA?

Absolutament.

CREU QUE EL 10-J PODRIA SER L'INICI D'AQUESTA TEN-
DÈNCIA?

Jo crec que més que el 10-J el que marca un canvi és el procés de l'Estatut i la seva retallada. Durant 30 anys teníem la idea que faríem un estatut millor, però ens adonem que Espanya tanca la porta, ens el retalla i l'envia al constitucional per acabar-lo de sentenciar.

QUINS SÓN ELS PASSOS QUE S'HAURIEN DE SEGUIR PER
TAL D'ASSOLIR UN ESTAT CATALÀ?

Primer, internacionalitzar el conflicte. Necessitem que tothom sàpiga que Catalunya existeix i que vol la independència. I segon, fer els passos oportuns al Parlament.

COM S'HA D'EXPLICAR LA INDEPENDÈNCIA DE CATA-
LUNYA AL MÓN?

En el pla jurídic és fàcil de demostrar. La jurisprudència internacional accepta el dret a l'autodeterminació i el que hem d'explicar és que patim una situació injusta que posa en perill la possibilitat de continuar existint dins d'Espanya.

DURANT TRENTA ANYS HEM ANAT A ESPANYA A EX-
PLICAR-NOS I NO ENS HAN ENTÈS. ARA ÉS EL MOMENT
D'ANAR-NOS A EXPLICAR AL MÓN...

Sí, però ens hem de moure amb intel·ligència i hem de trucar a les portes que toquen. Però això ho han

de fer persones de nivell. Jo puc anar a alguna universitat però no podré anar a parlar amb la Hilary Clinton.

CREU QUE ELS GRUPS QUE COMENTAVA ABANS PODRIEN
FER AQUESTA FEINA?

Jo crec que aquests grups són encara massa tendres. El que està clar és que mentre fem això a fora, també haurem de treballar a aquí.

NO LI FA POR QUE AQUEST SUPORT QUE TÉ ARA L'INDE-
PENDENTISME DISMINUEIXI QUAN S'ACONSEGUEIXI UN
NOU FINANÇAMENT?

Jo crec que quan una persona es planteja ser lliure, ja no torna mai més enrere. Tot i això, el finançament no ens el donaran mai. Què farà Artur Mas quan torni de Madrid sense el finançament, no ho sé. Però si menteix, es carregarà Convergència. El 50% de la gent que va participar a organitzar les consultes era de Convergència.

NO CREU QUE LES CONSULTES SOBIRANISTES HAN DEIXAT
DE TENIR SENTIT EN EL MOMENT QUE ES POLITITZEN?

Com a element simbòlic han perdut molta força. Però tenen un valor molt important per a la gent que hi treballa, en el sentit que han creat nuclis actius molt transversals, gent gran i gent jove, gent d'Esquerra i gent de Convergència. Ara el que caldria és mantenir aquestes dinàmiques i fer algun tipus de xarxa que lligui tot això per tot el territori.

Amb aquestes últimes paraules donem per acabada l'entrevista i ens acomiadem de la Patrícia, tot donant-li les gràcies per aquesta agradable i interessant estona que ens ha dedicat. Abans, però, ens pregunta els noms per dedicar-nos un dels últims llibres que ha escrit. Li agràim de nou la seva amabilitat.

REVISTA RELLEU

RELLEU VOL DIR EL GRUIX QUE TÉ UNA
COSA, I EL FET QUE UNS SEGUEIXIN LA
TASCA FETA PELS ALTRES

—
EUROPA ÉS EL MARC DE LA NOSTRA NACIÓ
DE CIUTADANS I CIUTADANES LLIURES

—
LLENGUA CATALANA, VOLEM LA PLENITUD
NACIONAL DELS PAÏSOS DE
LLENGUA CATALANA

—
LA NOSTRA REALITAT HA DE SER SERVIDA
MÉS QUE ELS NOSTRES NEGUITS

—
ESTUDI I TEMPS PER A ORIENTAR EL SENTIT
DE LES NOSTRES ACCIONS

—
UNITAT BÀSICA DE TOTS ELS CIUTADANS
CADA COP QUE FA FALTA

Si ja estàs subscript/a a la revista RELLEU, pots
subscriure-hi un amic o amiga. Si reps la revista
i encara no hi estàs subscript, en aquest número
trobaràs una butlleta per fer-ho. (pàg. 27)

C/Aragó 287 3r 2a B 08009 Barcelona
Tel: 93 488 09 00 Fax: 93 215 87 68

CRISI, VALORS I COMPROMÍS CRISTIÀ

JOSEP M. CULLELL I NADAL

XXXXXXXXXXXX

Sóc optimista respecte al futur del meu país. No hi ha cap raó objectiva per ser-ne, com no sigui el reconeixement del fet que, malgrat tot el que diré, el país existeix. El país, encara que amb extrasístoles freqüents, segueix bategant. El país hi és. És el que diu un anunci recent de la televisió: “Tenim...”.

Altra cosa és que jo, personalment, trobi a faltar moltes coses en aquest “tenim”. El país aparentment té gruix, però té tantes febleses que el resultat és que moltes vegades no ens agradem i fins i tot resultem, al capdavant, un país prim, molt prim. Prim políticament, nacionalment, culturalment, econòmicament i, el que és més important, prim en valors. Valors que són les arrels de la nostra nació mil·lenària i que no poden haver desaparegut per sempre, arraconats per la cultura de l'èxit i per la cobdícia. Justament el meu optimisme es basa en el fet que crec en la seva recuperació amb l'esforç transversal de molta gent.

Instal·lats durant anys en la festa, formant part d'un món globalitzat, seduït pel neoliberalisme dels neocon, el qual ha comportat una de les crisis més greus, sinó la més greu, que ha patit cíclicament el sistema capitalista, no sabem exactament com sortir de l'atzucac, ni tampoc ben bé com hi hem arribat.

Any rere any llegíem com el balanç, les operacions i els beneficis de la majoria d'entitats financeres, des de les capdavanteres fins a les més petites, de les convencionals i de les que actuaven en l'ombra: creixien un 20%, un 30%, un 40%, un 50% o més. Això no és parlar de rendibilitats. Això simplement és avarícia o cobdícia.

El secret era simple. Cada vegada més crèdit, cada vegada més risc, cada vegada més complicació i sofisticació en els productes que es col·locaven, cada

vegada més presència en el mercat de l'habitatge. Era igual on es fiquessin. L'important era aconseguir guanys perquè d'aquesta manera s'aconseguien més retribucions. Així funcionava el sistema, des de les direccions generals de les entitats fins a cadascuna de les oficines. Es concedien crèdits sense garanties necessàries perquè es fixaven uns objectius molts ambiciosos de creixement de l'entitat; s'oferien a persones estalviadores de tota la vida i amb bona fe que, per damunt de tot, confiaven en el director de la seva entitat, inversions en fons d'elevada rendibilitat i d'elevat risc, sense que en fossin conscients. D'exemples així en trobaríem i molts.

I així, durant un llarg període de temps s'han generat beneficis sobre la base de béns intangibles i inintel·ligibles. El concepte d'economia real havia abandonat, feia temps, els despatxos de les entitats financeres en benefici d'instruments no tangibles que no tenien res a veure amb el món real. No es pot buscar beneficis a base de generar actius, vendre'ls, tornar-los a revendre sense control ni informació i així anar fent gran una bola que comença a rodar quan hi ha problemes. Només ha fet falta que el cicle de creixement de l'economia real s'estanqués i que no es poguessin assumir deutes adquirits per part de gent sobreendeutada per generar tot aquest problema.

Qui té responsabilitat en tot el que ha passat?

El sistema financer té una part important de responsabilitat. Sembla haver actuat d'acord amb allò que en economia s'anomena el risc moral (*moral hazard*): puc anar prenent tots els riscos que vulgui perquè mentre tot vagi bé, m'enduré jo els guanys i quan vagi malament, com que el sistema financer és molt important, ja vindrà el sector públic al rescat amb els diners de tots.

Però no ens enganyéssim. No només els bancs són responsables de tot. També ho són els desreguladors que han permès l'aparició d'aquest entramat financer a l'ombra, els que han mirat cap a un altre costat davant unes previsions de beneficis o de creixement exagerades, els que anaven als bancs i caixes i acceptaven que els financessin el 120% del valor del pis, els que demanaven un préstec per anar de vacances a l'altra punta de món, els que pensaven que amb l'euro sempre hi hauria uns tipus d'interès barats i

els que creien que els preus de l'habitatge mai no baixarien. I ara, desgraciadament, és el moment de pagar per tots aquells que hi han participat, els que donaven euros amb tanta alegria, i els que els rebien i podien viure per sobre les seves possibilitats.

La crisi que ens afecta és la crisi de la cobdícia, de la manca d'ètica i de la pèrdua de valors.

És veritat que des de certes tribunes, com el *Newsweek International* i el seu prestigiós editor Fareed Zakarias, s'explica que tot va bé i que fins i tot el continent africà experimenta taxes de creixement positives del seu PIB conjunt. I és veritat. I també ho és que l'Àsia amb l'impuls de Xina i l'Índia presenta creixements del seu PIB des de fa anys. Però això no treu que en el nostre món hi hagi cada any més pobresa, més gana i més marginació.

Des de Catalunya cal que tinguem ben present que aquesta crisi no és només una crisi internacional d'origen financer, fruit dels excessos provocats pel capitalisme més salvatge, en la qual nosaltres ens hem trobat al mig i en patim les conseqüències, com algú està interessat a fer-nos veure. Certament, ens trobem enmig d'una crisi financera internacional, però no és aquesta l'única causa. No tots els nostres problemes vénen de l'exterior. Els principals els tenim a dins. La crisi que patim a Catalunya i a l'Estat és fonamentalment una crisi econòmica vinculada al model de creixement dels darrers anys.

Així, i malgrat que en els darrers anys l'economia catalana i l'espanyola presentessin un bon balanç i fossin líders a Europa en creixement econòmic i en creació d'ocupació, i a pesar que els beneficis empresarials i els índexs borsaris se situessin en nivells màxims històrics, ja feia temps que els informes dels organismes econòmics internacionals ens advertien que, malgrat aquests bons resultats, creixíem amb un model de risc, un model basat en el consum, en les importacions, en la creació de llocs de treball de poca qualificació, centrat en la immigració i en el dinamisme de sectors com la construcció i el turisme. Els darrers deu anys, segons l'informe més recent de l'OCDE, la productivitat per persona ocupada a Espanya ha experimentat taxes negatives de creixement.

Per tant, aquesta crisi és la resultant de la in-

terrelació de dos factors. El primer és la fallida del model de creixement que ha caracteritzat les economies catalana i espanyola els darrers anys, durant els quals s'han acumulat un conjunt de desequilibris que no podien mantenir-se en el temps i que, més d'hora que tard, calia abordar. El segon, i que contribueix a agreujar la nostra situació, és la crisi financera internacional que ha sacsejat totes les economies mundials, les més desenvolupades i les menys, les moderades i les emergents, les vinculades al petroli i matèries primeres, i les més industrialitzades.

El resultat de la combinació d'aquests dos factors no podia ser més clar i més brusc: frenada total del creixement econòmic, ràpid i intens creixement de l'atur —totes les previsions diuen que superarem els 4,5 milions d'aturats, un dèficit exterior rècord mundial, el 10% del PIB— un continu degoteig d'empreses que tanquen i pèrdua de competitivitat.

Hauria estat bé aprofitar aquests anys de creixement per impulsar l'estalvi i la inversió, per fer reformes estructurals, per fer política industrial, per fer una base productiva més competitiva a mitjà termini. No s'ha fet i ara en paguem les conseqüències.

I finalment una altra constatació, les dues crisis, l'espanyola i la internacional, tenen un origen similar: “hem estirat més el braç que la màniga”. I n'hem de ser conscients, perquè els excessos que s'han fet en els darrers anys quan ens pensàvem que ens trobàvem en una conjuntura de creixement per sempre, s'han de corregir i ho hem de fer aviat.

I a Catalunya també la fam, la pobresa, el dolor, la marginació han augmentat aquests darrers anys. Però com arreu han augmentat també la consciència, la protesta, l'organització, la voluntat explícita d'alterabilitat, l'exigència de serietat. Perquè hi ha una creixent, incontrolable, poc definida ànsia de canvi encara inconcreta. En fòrums i plataformes, la consigna bàsica (des de Gènova a Portoalegre) és “Volem una altra cosa”, “Volem un altre món”, perquè un altre món és possible i és necessari i urgent. Un món, com diu el bisbe Casaldàliga, sense primers ni tercers, sense imperis i sense genocidis, sense lúcrs sanguinaris i sense exclusions desesperants.

Ens tocarà el repte de garantir el creixement sostenible fundat sobre unes bases de comportament

ètic. Ara que tant es torna a parlar de Keynes i de les seves idees, potser seria bo recordar una de les seves afirmacions que venia a dir que el problema de la humanitat està a saber combinar l'eficiència econòmica, la justícia social i la llibertat individual. Per això l'aposta de futur ha de passar per un sistema de lliure mercat reformat i controlat pels poders públics, una societat del benestar i la defensa de les llibertats individuals.

La idea d'un model alternatiu al capitalisme, impulsada per militants sacrificats i valents, podia tenir un cert atractiu. Ara és un acudit cruel. Com diu Krugman, “després de totes les purgues i guilags, Rússia està tan retardada i és tan corrupta com sempre; després de tots els Grans Salts i revolucions culturals, la Xina ha decidit que guanyar diners és el més important”.

Treballar per sortir de la crisi és un compromís que ens obliga a tots. Schumpeter deia que les crisis són “ventades de destrucció creativa”. És a dir, crisi vol dir transformació, canvis. I, per tant, oportunitats. Aquest canvi, però, també ha de venir per la recuperació d'uns valors que, en la “festa”, han estat oblidats, com el de l'esforç, la feina ben feta, l'estalvi, la responsabilitat, la solvència, l'ètica de la serietat, l'austeritat, la solidaritat, la generositat, el respecte a l'altre.

Són uns valors indispensables si no volem caure un altre cop en la “economia Potemkin”, una economia de façana a la qual massa sovint es troben inclinats molts dirigents polítics i de la societat civil d'aquí i de fora d'aquí.

I és aquí, en aquesta recuperació de valors, que exigeix un fort esforç pedagògic, on l'Església de casa nostra té un paper a jugar important, com el tenen altres iniciatives més modestes com Relleu, amb quasi 30 anys fent feina en aquest terreny de la pedagogia dels valors.

Penso que si l'Església de casa nostra vol assumir aquest repte de ser el ferment d'aquest valors, que són, ni més ni menys, els que el document de la Tarraconense, *Arrels cristianes de Catalunya* assenyalava, hauria de deixar que acabés de sortir al carrer un corrent de fons, que existeix, i que vol una altra Església. Una altra Església sense centralismes, més

al costat dels pobres del Regne, més inculturada, més samaritana, més sinodal, més corresponsable, amb més pastors i menys funcionaris que apliquin el codi canònic. No crec que, en escriure això, vagi més enllà que el que marca com a pautes d'actuació el document *Arrels* dels bisbes catalans.

Així, després de recordar les paraules de Joan Pau II a Barcelona, el 1982: “Cal crear amb tots els mitjans possibles una economia que estigui al servei de l'home. Per a superar els contrastos d'interessos privats i col·lectius, per a vèncer els egoismes en la lluita per la subsistència, s'imposa en tots un veritable canvi d'actituds, d'estil de vida, de valors”, el document *Arrels* reafirma que “l'assoliment d'una societat justa que elimini contrastos odiosos i permeti a tota la població de sentir-se ciutadans lliures d'aquest país, ha d'ésser un objectiu prioritari de la Catalunya d'avui. Un objectiu al qual caldria que tothom –persones i institucions– aportessin els seus esforços mancomunats de les respectives opcions”.

Però tot això és difícil i alguns cops es pot caure en el desànim i en la temptació de l'abandó. A vegades, ens podem sentir com “l'estranger” de Camus enmig de la nostra pròpia gent; o quan un problema greu sorgeix allà on havíem posat tota la il·lusió i esperança de futur. És difícil aleshores, entenc, no engegar-ho tot a can taps, sinó pregar i agafar-se més fort si cal al pal major.

En un moment o altre de la nostra vida tots o totes, oblidant que som tan sols un petit gra de mostassa –que a més ha de morir per germinar– i creient-nos molt importants, no hem entès com era possible que, a vegades, les coses se'ns torcessin i no anessin com nosaltres, des de la nostra vanitat de petits reietons, havíem previst i planificat que anessin. I aleshores, des de la no-acceptació de la nostra nimietat, hem tingut ganes d'estripar les cartes, d'engegar-ho tot a rodar, de deixar-ho córrer. Excuses, moltes. Cansament, sentir el nostre esforç poc o gens eficaç, la crítica injusta, i totes aquestes excuses ens poden portar a unes irresistibles ganes d'abandonar la barca, de deixar de remar.

No voldria que us penséssiu que aquestes paraules responen a un estat de desànim. Res d'això. Ben al contrari, perquè en aquest món nostre, ho he as-

senyalat abans, hi ha també signes de solidaritat i d'esperança. En el cor d'aquesta humanitat que s'arrossega sense nord, hi ha una càrrega de voluntat, de set de veritat, de fam de vida i de Déu. Per tant, res de desànim ni de desesperança, perquè com diu un adagi sefardita, l'hora més fosca és just abans de trenc d'alba.

Com a cristià, com a ciutadà del món i fidel al meu país, en aquest trenc d'alba vull ser-hi amb molta altra gent i per això crec que hem de dotar-nos d'instruments —penso que la revista *Relleu* és un d'aquest instruments—, tot renovant-los per ser més adients a la cultura dels nostres dies, per tal que siguin eines més eficaces en la nostra tasca, en el món d'avui, per donar testimoni en la nostra vida quotidiana de la nostra fe en Jesús de Natzaret. És des d'aquesta fe en el Jesús crucificat i ressuscitat com serem capaços de reintroduir aquells valors que en desaparèixer han portat el nostre món a un carreró sense sortida.

Vista l'aclaparadora realitat que ens envolta ens pot resultar tot plegat utòpic. Ja he dit, a l'inici, que era optimista. Podem semblar, a vegades, derrotats. Però sabem que, com diu Casaldaliga, apareixem com "soldats vençuts d'un exercit invencible". I per reblar el clau de la meva esperança contra tota desesperança, acabo amb Sant Pau:

Aclaparats pertot arreu / però mai esclafats; / perseguits / però no pas atrapats / rebolcats per terra / però no pas vençuts / passem com a seductors / quan som veraços / sembla que estem a punt de morir / i som plens de vida / ens tenen per gent trista / quan estem sempre contents / per captaires / quan enriqueim a tants / per gent que no té res / i ho posseïm tot.

COL·LECCIÓ REALITAT I TENSIONS

barcelonesa d'edicions

DARRERS TÍTOLS COEDITATS AMB PÒRTIC

L'HOME DISLOCAT

Nicolas Grimaldi

L'ALTRA VIA DE LA SUBJECTIVITAT

*Sis estudis sobre el subjecte
i el dret natural al segle XVII*

Yves Charles Zarka

LES GANES D'APRENDRE

*Lectures, reflexions i experiències
d'un mestre*

Jordi Galí i Herrera

TEOLOGIA POLÍTICA DE PAU *Schmitt, Benjamin, Nietzsche, Freud*

Jacob Taubes

JOAN MARAGALL I LA FE CRISTIANA. UNA TRAGÈDIA PERSONAL?

PERE MARAGALL

XXXXXXXXXXXX

Parlar de tragèdia en el cas de l'itinerari vital de Joan Maragall pot sobtar més d'un, perquè la imatge del poeta que perdura, malgrat tot, és d'una lluminositat diàfana. D'un optimisme o fins i tot d'una ingenuïtat "a prova de bombes" (literalment!). D'una línia ascendent d'elevació constant, d'una actitud que projecta una irradiació indubtable i que és alhora d'una receptivitat i comprensió amplíssima. Els seus interessos, la seva inacabable curiositat intel·lectual ens desborda. I això a desgrat de la imatge, que també ens ha arribat, d'un rendista burgès relativament indolent. Però ell és aquella "ànima a flor de pell" que ell mateix atribuïa a Novalis, o aquell "volcà de Sant Gervasi" que Gaziell esmentava tot comparant-lo a Goethe, el gran volcà de Weimar. Una personalitat en qui s'endevina una incandescència i una combustió interior, gairebé permanent, que s'amagava darrere d'una vida aparentment endreçada i tranquil·la.

Constatem avui una certa efervescència maragalliana, especialment els que vivim de prop les celebracions del doble aniversari (2010 – 2011) i ens ha sorprès l'extensió de les iniciatives de tota mena que s'han anat organitzant i les que encara s'anuncien. En tot cas, la recepció diversa i entusiasta del primer "clàssic modern" de la nostra literatura permet constatar l'enorme virtualitat i potencialitat del seu pensament i de la seva poesia. Les vigències més ajustades (algunes políticament oportunistes) d'alguns dels seus textos continuen sorprenent. Es van

redescobrint els articles i es multipliquen les edicions de la poesia, els estudis i interpretacions del seu pensament, els comentaris més purament literaris. El Maragall poeta, el Maragall periodista i ciutadà, el Maragall traductor, el Maragall melòman i musicat en alguns poemes...

I tanmateix hi ha aquell rerefons religiós que no podem obviar, i menys en el cas d'un escriptor en què la vida i la poesia, la contemplació i l'acció, la reflexió i el sentiment s'entrelliguen de forma gairebé indestruïble. En aquest àmbit, el de la creença, hi ha la imatge mítica i gairebé llegendària, que cristal·litza ja des del moment de la seva mort i que ha perdurat al llarg del segle XX, malgrat les variadíssimes vicissituds per les quals ha passat la nostra història i la nostra cultura, i de retruc, la recepció del llegat literari i de pensament de Joan Maragall.

Però ja en vida va desvetllar perplexitats i polèmiques. Amb alguns articles, sobre tot, i també amb algun poema, especialment amb el *Cant espiritual*. La perplexitat i la polèmica van anar reapareixent a desgrat d'aquella imatge tota d'una peça, del Maragall creient inspirat que dona l'exemple final demanant l'hàbit de Sant Francesc per ser-hi embolcallat en el moment de la mort.

Aquestes perplexitats o ambigüitats, com algú ha volgut dir-ne, que són les mateixes que es mostren en alguns dels seus articles i poemes, han donat lloc a les més diverses apropiacions del pensament maragallià. Al llarg del segle XX se l'han pogut fer seua persones pertanyents a les més variades ideologies, als punts de vista més oposats, i això torna a passar, d'alguna manera ara, en plena efervescència de les commemoracions del centenari.

Hi ha el fàcil expedient de parlar de la figura polièdrica, de les diverses cares i d'una convivència de múltiples Maragalls diferents en un mateix personatge. Però cal intentar apropar-se a la figura sencera i desentranyar-ne la unitat última, aquella que ell mateix es descobria en un article del 31 d'octubre de 1905, "Sensaciones de otoño", on parla dels records i les evocacions pròpies del temps de tardor, la vigília de Tots Sants, i diu: "Desvanécese el presente como un sueño, y cuanto nos rodea cobra una realidad anacrónica: volvemos a estar en un enton-

ces, pero en un entonces que está en un siempre". I una mica més endavant: "Nos damos cuenta de que somos siempre aquellos mismos cuyo nombre era un diminutivo, y esta sensación de permanencia nos deleita como una eternidad". És aquella unitat personal, la consciència del jo permanent a través dels anys. Més enllà dels canvis que es van produint.

Precisament s'ha parlat molt de les crisis i etapes en la seva vida, els canvis que es perceben, per exemple en superar la desorientació i els vagues anhels de joventut, i l'arribada a una maduresa personal i literària cap als trenta anys, coincidint amb l'entrada al Brusi i el casament amb Clara Noble. O la crisi depressiva arran de la mort del seu pare, en la ratlla del nou segle, i la recuperació i plenitud dels anys següents, o, encara més discutida, la crisi dels últims anys, a partir de 1906 i 1907, de què van parlar especialment el seu fill Gabriel i el filòsof Eugenio Trias. Són hipòtesis més o menys fonamentades però que en tot cas han d'ajudar a entreveure l'evolució d'aquella unitat personal, malgrat les contradiccions o paradoxes, les aparents incoherències d'un pensament que segueix el seu curs, un curs en el seu cas ben fidel a les intuïcions primerenques reflectides en el primer poema de maduresa, "Oda infinita", que és alhora programa i autobiografia, o que també es podrien remuntar als primers abandonaments d'infant i jove.

La seva actitud expectant, admirada del món i fins del propi pensament, respectuosa i enlairadora de l'alteritat que es manifesta en tots els éssers, en els paisatges, en el país, en la ciutat amb les seves lluites i els seus anhels, en les dones que va estimar, es va anar concretant en la seva teoria estètica que podríem resumir amb la seva definició de la bellesa (i de la poesia que en deriva) com la revelació de l'essència a través de la forma.

Per aquí, i tal com es pot comprovar en algunes poesies, arriba a un cert panteisme, a la identificació del món creat amb Déu i amb ell mateix, que pot incloure i enlairar el cosmos amb la seva mirada (p. ex. en la poesia "Les muntanyes" de 1901). Però la realitat continua sent irreductible, cada cosa singular i concreta, cada ésser amb la seva virtualitat infinita, viva precisament perquè és única i singular (i no po-

dem oblidar mai el seu vitalisme proverbial).

Per altra banda, la percepció de la pròpia individualitat evoluciona des d'un individualisme d'arrel nietzscheana cap a un individualisme gairebé messiànic: és l'evolució del personatge del Comte Arnau.

En la secció VI de la segona part d'*El comte Arnau*, en el diàleg que va tenint amb l'esposa, les filles i els mossos, aquests li diuen:

*"També ens has de dur a nosaltres:
senyor i mossos, tot és u.
Tant són mossos com són filles,
com aimada, com muller:
o ens trauràs de la tenebra
o ens hi restaràs també.
Tots salvats, perduts amb tu:
o ets tothom o no ets ningú"*

És l'evolució que també s'esdevé en la seva poesia de paisatge, des de la fusió i dissolució en la natura a la incorporació de tot el món creat en la visió de l'home. En una carta a Carles Rahola del 25 de setembre de 1905 ho explica molt bé: "No m'estranya el seu encantament de les altes muntanyes. No hi ha com elles per a fer sentir la grandesa del món i per a fer semblar –de moment– petit l'home. Mes vostè reacciona de seguida en el sentit de la grandesa de l'home que porta a dintre l'ànima de les muntanyes, i de tot lo demés".

En els últims anys la intensitat i radicalització de les idees que ell ha anat depurant com a poeta es van decantar per les vivències de la realitat, incorporant el dolor i el mal per les pèrdues dels amics, per la incomprensió de les noves generacions, les divisions polítiques, i finalment la Setmana Tràgica i el seu lúcid i forçat aïllament en la interpretació de les forces i debilitats dels sectors en conflicte.

Apareix la finitud i l'anorreament en el seu horitzó. No sabem quines intuïcions podien portar-lo a escriure al bisbe Torras i Bages el 22 d'abril de 1908, comentant una carta que li havia enviat amb motiu de la Pasqua: "Cregui que les sento en el bell fons les paraules que em diu: 'Sens la Resurrecció ja seríem morts en vida', perquè tinc un horror molt gran a tota idea de no-ésser.

I és que ell ha arribat a viure amb una intensitat espiritual tal que ha pogut arribar a percebre el món com ja transfigurat. Arriba a veure i intuir el “més enllà” de cada cosa. Aquest anhel de puresa l’explica molt bé Carles Miralles a la seva semblança de Maragall en l’últim any de la seva vida, *Un xic exòtic i desorientat* (Institut d’Estudis Catalans, 2004), on, per altra banda, argumenta de forma convincent sobre la inconsistència de la suposada “premonició” de la pròpia mort en el cas del poeta.

La desaparició, l’anorreament ineluctables a què està abocat el món creat, representa un divorci incompreensible per a qui ha estat capaç de contemplar-lo amb tanta intensitat.

Per altra banda, ell ha estat creient i practicant tota la vida. Ha mantingut relacions respectuoses i fins a cert punt distants amb la jerarquia eclesiàstica. Tanmateix, no ha trobat resposta, en el catolicisme imperant de l’època, a les exigències derivades del seu credo estètic i de les vivències d’aquell cert panteisme.

I arribem al moment de les preguntes i perplexitats del *Cant espiritual*, que adquireixen una profun-

ditat insospitada si es llegeixen a la llum d’aquesta evolució. Ell sempre ha afirmat la primacia de la notícia sensible que ve de fora, de la bondat del món i de l’home, i ha cregut fermament en l’“a fi de bé” de tot.

Però la finitud i la contingència irremissible apareixen en l’horitzó. Tot queda posat en qüestió.

Per aquella afirmació de la virtualitat i vitalitat infinita d’allò singular i concret, per aquella mena de panteisme que rebutja radicalment l’idealisme difús i vague, suprapersonal, i també per aquell individualisme que ha derivat en un cert messianisme, es podria afirmar que Joan Maragall arriba a la intuïció de la realitat propera del Redemptor sense veure la necessitat de redempció, potser perquè ell ha estat agraciats amb la visió, per moments, del món transfigurat. És la vivència de la hipòstasi cristiana sense ser-ne massa conscient. És el camí d’arribada a l’home interior del cristianisme.

Aquesta és la tragèdia de tota una vida i alhora la seva “felix culpa”, que ens permet entendre la mort conhortada del cristià Joan Maragall, el 20 de desembre de 1911.

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ A LA REVISTA RELLEU

SUBSCRIPCIÓ ANUAL (4 NÚM.): 32 €

Desitjo rebre periòdicament la revista RELLEU a partir del núm.

Fotocopieu o retalleu aquesta butlleta i trameteu-la a:

REVISTA RELLEU
C/ARAGÓ 287, 3r 2a B
08009 BARCELONA

Nom
Cognoms
Adreça
Telèfon
CP-Població

Domiciliació de rebuts en banc o caixa.

Sr. Director, li prego que atengui, amb càrrec al meu compte/llibreta, els rebuts que li presentarà la Fundació Relleu.

Titular del compte
Banc o Caixa
Adreça de l’agència
CP-Població
Codi Compte Client (CCC)

entitat oficina control número del compte

Data

Signatura del titular del compte o la llibreta

L'ART DE DIR MENTIDES I CONFONDRE LA GENT

FERRAN PAUNER

XXXXXXXXXXXX

La tradició d'explicar històries és tan antiga com la pròpia presència de l'esser humà sobre la Terra. Els homes i les dones no hem sabut mai viure sense elles, les necessitem com l'aire que respirem, ens són imprescindibles per actuar, per aprendre i per progressar. Són les nostres guies, els nostres models, la nostra principal eina per a comunicar-nos.

Tot –o quasi tot– el que sabem ens ha arribat en forma d'història. La nostra limitada capacitat per captar, entendre i comunicar el descomunal maremàgnum que és la realitat aparent que ens envolta obliga a traduir els impactes rebuts al misteriós llenguatge dels contes i les històries, seqüències d'esdeveniments, reals o ficticis, protagonitzats per personatges que cavalquen –com nosaltres– a cavall del temps, vivint mil peripècies senzilles o complicades, positives o negatives, que un dia esdevenen conflictives, dramàtiques o còmiques, tràgiques o absurdes. Som el resultat de l'enigmàtica combinació d'històries, que ens han contat o ens hem inventat al llarg de la nostra vida, i de petites experiències viscudes cada dia.

El llibre *Storytelling: La màquina de fabricar històries y formatear las mentes* (Éditions La Découverte, París, 2007; trad. castellana a Ediciones Península, Barcelona, 2008), de Christian Salmon (Marsella, 1951) –expert en temes de comunicació i membre del Centre d'Investigacions sobre les Arts i el Llenguatge (CNRS) de París– tracta justament l'ús actual –degradat, embogit i pervers– del noble i antic art d'explicar històries.

El terme *storytelling*, va ser encunyat als Estats Units a la dècada dels 80 i fa referència a la pràctica

maquiavèlica, per part dels poders fàctics, d'explicar històries prefabricades en un laboratori, amb la intenció, no d'entretenir i educar la mainada a la vora del foc, sinó de dirigir i manipular una tropa més crescuda, tots amb poder adquisitiu i dret a vot, en benefici exclusiu del promotor de les històries i propietari del laboratori en qüestió.

Al principi potser va ser simplement una moda, però ràpidament es va convertir en una obsessió i, de seguida, en una autèntica epidèmia que va causar estralls als EUA primer i a la resta del món després. Es tracta d'una versió malèvola i sofisticada de la sagrada tradició d'educar i transmetre valors i consells mitjançant relats. En un món com l'actual en què els punts de referència s'han difuminat i la frenètica rivalitat és la protagonista de les relacions personals, les històries s'han transformat, mitjançant subtils manipulacions genètiques, en alegres i entretingudes armes de confusió i distracció massiva.

Mentre les històries tradicionals explicaven, de forma simbòlica, experiències humanes amb la voluntat de transmetre valors morals i coneixements pràctics, les denominades *stories* que conformen el fenomen que C. Salmon denomina *storytelling*, tracten justament del contrari: de confondre i atordir al receptor, desviar l'atenció dels temes fonamentals i inocular petites mentides amb la intenció de controlar les opinions i les conductes de la gent, en benefici dels interessos econòmics, ideològics o polítics dels impulsors de l'invent.

No es tracta d'històries populars ni de contes de fades, sinó de relats esquemàtics i sintètics, que –com diu C. Salmon– han estat generats al revés; és a dir, recorrent el camí en sentit invers; enganxant sobre una realitat i circumstància concretes relats artificials similars als tradicionals, establint els corresponents engranatges narratius, mitjançant els quals els individus són conduïts a identificar-se amb models de personalitats i de conductes determinats i a conformar-se d'acord amb uns protocols concrets.

El llibre il·lustra la fe que les diferents instàncies de poder han dipositat en aquesta eina, un procés que no ha deixat créixer i estimular la imaginació de tots els sectors productius: industrials, comercials, econòmics, financers, polítics, militars o culturals.

La seva aparició coincideix amb les profundes transformacions esdevingudes al món just abans del canvi de mil·lenni: final de la guerra freda, caiguda del mur de Berlín, desmantellament de la Unió Soviètica, invasió de noves tecnologies, aparició d'avenços científics inesperats, increment dels moviments migratoris, transformació dels sistemes de transports i comunicació, omnipresència dels mitjans audiovisuals, esclat del terrorisme islàmic, etc.

En aquest context caòtic i trepidant de canvi generalitzat de paradigmes, l'*storytelling* es posa de puntetes, treu el cap per sobre les bambolines i es converteix ràpidament, per hipnosi col·lectiva, en l'esperança blanca de l'èxit comercial, polític i cultural. Tots els alts càrrecs instal·lats en els òrgans de decisió s'adonen que tota comunicació –ja sigui industrial, comercial, empresarial, financera, política, militar o cultural– ha de arribar al receptor en forma de narració. El míssil comunicatiu ha de ser obligatòriament portador d'una bona història –real o fictícia, no importa; veritable o falsa, és igual, però versemblant. I ha d'estar teledirigida amb la màxima precisió al timpà del subjecte en qüestió, de forma i manera que la seva ona expansiva en el moment de l'impacte estimuli les fibres invisibles que activen la preuada zona comercial del cervell humà on es confon la vida i els somnis, la realitat i la ficció.

Malgrat la solemnitat amb la qual C. Salmon ens recorda la seva aparició en l'escena mundial, hem de dir en honor a la veritat que no estem pas davant d'una manera radicalment nova o revolucionària de comunicació. De fet, és un sistema molt antic que va ser utilitzat pels nostres ancestres fa molts anys –i per nosaltres mateixos cada dia–, encara que sempre de forma més o menys inconscient. Davant qualsevol situació difícil o delicada –i els éssers humans en tenim moltes– ens veiem obligats a narrar –tímidament, però contundentment– una història no exactament veritable; és a dir, una història de dubtosa relació amb la realitat. I ho fem simplement per broma, per quedar bé, per desorientar el contrari, per suggerir el que no és o per amagar el que l'altre vol saber. Es tracta d'un acte instintiu en defensa pròpia. La veritat, tota la veritat i res més que la veritat... és molt difícil de pair i, en el fons, no interessa a ningú.

Fa por. La veritat, fora de context, angoixa i amarga. Què se n'hauria fet de l'home sense les seves mentides i simulacions?

El poder –amb majúscules– ha aconseguit, administrant petites dosis de mentides en els seus comunicats, confondre a propis i a estranys: L'art del relat que des dels orígens contava, aclarint-la, l'experiència de la humanitat, es va convertir, sota la insígnia del fenomen *storytelling*, en l'instrument de la mentida d'Estat i del control de les opinions. L'imperi ha confiscat el relat. Aquest llibre vol explicar aquest increïble atracament a l'imaginari.

El brot simptomàtic de l'aparició en el món d'aquesta malaltia es produeix –segons l'autor– l'any 1995 amb el famós escàndol de la multinacional Nike. L'opinió pública s'assabenta, per mitjà de la premsa, d'una història molt bruta vinculada a la empresa; descobreix les condicions laborals exactes dels nens que fabriquen els famosos productes esportius. Diverses ONG divulguen als mitjans les degradades condicions de treball als *sweatshops* (literalment, tallers de suor) provocant efectes devastadors a la famosa marca del *swoosh*, la coma estilitzada i resplendent del seu logo. Segons aquesta història –veritable o falsa– Nike utilitzava, en condicions inhumanes, nens de països del Tercer Món per a la fabricació dels seus rutilants productes.

La campanya feia visibles els forats negres de la globalització, aclaria els vincles existents entre les marques i les seves subcontractes, entre les agències de màrqueting i els tallers clandestins, entre les pilotes de futbol als peus dels jugadors del Mundial del 98 i les petites mans dels nens que les fabricaven.

La caiguda de vendes va ser formidable, però la reacció de l'empresa automàtica i contundent: Si una sèrie de notícies, manifestacions i *performances* artístiques havien fet trontollar el *swoosh*, era perquè la imatge sola ja no era suficient. Era necessari arrelar la marca a alguna cosa menys volàtil que un eslògan o un logotip elegant o un videoclip atordidor.

What's in a name?, es preguntava Shakespeare a la

tragèdia de Romeu i Julieta. Què hi ha dins el nom d'una marca?, ens preguntem nosaltres. Shakespeare desemmascara, per boca de Julieta, la bella Capuleto, el poder opressiu de les marques; en concret, el de la prestigiosa marca, en el seu temps, dels Montesco. Julieta li diu a Romeo: Només el teu nom és el meu enemic! Perquè tu ets tu mateix, siguis o no Montesco! Què és Montesco? No és ni mà, ni peu, ni braç ni rostre ni cap altre part que pertanyi a un home. Oh, sigui un altre el teu nom! Què hi ha en un nom? El que anomenem rosa exhalaria el mateix perfum amb qualsevol altra nom! De la mateixa manera, Romeo, encara que Romeo no es digués, retindria sense aquest títol les rares perfeccions que atresora. Romeo, refusa el teu nom; i, a canvi d'aquest nom, que no forma part de tu, pren-me a mi tota sencera! (II, 2^a)

El *naming* i el *branding* –els processos de construcció de noms i marques comercials– van iniciar la seva glòria al voltant de 1990, omplint els paisatges de mots, signes, grafismes i logotips. Si el rol del màrqueting ha estat el de vendre, el de la marca ha buscat fidelitzar el client, transformant l'objecte de consum en talismà pel consumidor. Aquesta és la seva eficàcia i aquest el seu misteri. Al principi va funcionar molt bé, però només en 15 anys el màrqueting va passar de recolzar-se en el producte a carregar tot el pes sobre la marca, i després sobre el logotip i finalment sobre la *story*. És a dir, de la cosa en si a una bona història sobre la cosa.

Nike es va adonar que, per més potent que fos el nom i el swoosh, mai podria competir amb una història; i menys encara si la història era tant negativa com la que s'havia filtrat. Necessitaven urgentment una bona *story*. Si una història bruta havia fet besar la lona a la marca i al seu swoosh, només una altra història –aquesta vegada, positiva i humanitària– els podria aixecar i permetre'ls tornar a competir.

I de sobte –explica C. Salmon– les marques van començar a dir coses i a explicar històries, i els consumidors les van escoltar molt atentament; i quan les marques es van posar en moviment, a actuar i a viure històries, els consumidors estaven molt pendents de les seves aventures i peripècies. Les marques deixaven de ser simples construccions de màrqueting

per a convertir-se en autèntics personatges de ficció que s'instal·laven dins l'imaginari del consumidor, establint-se una relació personal amb un ésser ple de vida i alegria, innocència i prestigi.

La gent –continua– no compra productes, sinó les històries que aquests productes representen; i tampoc compra marques, sinó mites i arquetips que aquestes marques simbolitzen. Les *stories* són útils perquè ens permeten mentir-nos a nosaltres mateixos i aquestes mentides ens ajuden a satisfer els nostres desitjos més íntims consumint. Sense la mediació d'aquestes mentides, consumiríem molt menys. Els comentaris que fa la gent sobre els productes que consumeixen i els establiments comercials que freqüenten són un clar intent de transmetre valors i compartir amb altra gent històries inventades i vivències inflamades.

Ja fa molt de temps que les empreses –ja siguin grans multinacionals o simples venedors ambulants– saben que, si volen vendre, han de explicar una història versemblant per ajudar el consumidor a fabricar la seva aventura, plena de vivències insòlites i exclusives que seran ràpidament divulgades, com a signe de prestigi i solvència, entre familiars, amics i rivals. I quan això no és possible, perquè ni la multinacional ni el venedor ambulat tenen al seu abast una bona història d'empresa ni de producte –perquè la seva íntima realitat fa tuf– estan obligats, si el que volen realment és sobreviure, a recórrer a la ficció i a la pura fantasia.

Irònicament, C. Salmon recomana potenciar la ficció al màxim, deixar de parlar de consumidors i clients, i començar a parlar d'audiència. Fer, en definitiva, el que Hollywood –que en sap molt d'aquest tema– ha fet des del seu naixement. De fet, el neomàrqueting –o potser seria millor dir neuro-màrqueting– que pul·lula avui en dia per centres comercials i grans magatzems ja opera amb una ambigüitat semàntica molt subtil que transforma el consum en representació teatral i els consumidors en personatges de ficció.

Vostè –semblen dir als seus clients– triï el personatge que vulgui, aquell que més li agradi i les vivències exactes que desitgi viure dins aquesta aparença, i nosaltres li subministrarem l'escenari,

l'attrezzo i tots els accessoris necessaris per arribar al frenesí. Vostè adopti el paper que més li agradi –per una ocasió puntual o per la resta de la seva vida– i no es preocupi de res més. Nosaltres ens ocuparem de tot: del lloc de destí, el transport, les assegurances, l'assistència mèdica, el vestuari, el decorat, la música, l'acompanyant, el càtering i els extres.

Les societats actuals ens proposen el consum com a principal relació amb la Humanitat i l'Univers; ens inviten a consumir com si es tractés d'un diàleg amb el cel i la terra, amb el present, el passat i el futur, en una mena d'exercici de comunicació esotèrica i comunió planetària.

Resumint: el discurs imperant afirma que, com que la força dels contes mai ha estat desmentida, les marques han de ser construïdes sempre a partir d'una història que vinculi subtilment el producte, l'empresa i el consumidor amb un argument positiu, que apel·li als valors més sòlids del consumidor; en cas de no disposar-ne de cap relat d'aquest tipus, s'ha de procedir –com més aviat millor– a inventar una ficció. El client no només té sempre raó, sinó que a més vol quedar sempre satisfet.

Un altre sector molt sensible al fenomen *storytelling* ha estat el de les organitzacions empresarials. Ens estem referint –diu C. Salmon– a la invenció d'una nova escola de gestió nascuda als Estats Units a meitat dels anys 90, que preconitza la introducció en les empreses dels griots, nom que correspon a determinats rapsodes tribals africans.

Si fins aquell moment, parlar dins les empreses estava considerat com a nociu per a la bona marxa del negoci, perquè distreia i contaminava, de sobte, per influència directa de la febre de l'*storytelling*, les empreses es van posar a parlar pels descosits, a explicar històries i a fer metàfores.

Les empreses es converteixen en aquest context en organitzacions narratives farcides d'infinitat de relats discontinus i transversals que conformen una complexa xarxa social que acull en el seu entra-

mat un diàleg constant entre diverses narracions i punts de vista, contraris i complementaris, que hi coincideixen.

Les empreses tenen la necessitat metafísica de conèixer la seva història i explicar als altres qui són, d'on vénen, cap on van, quins valors tenen, quina és la seva missió i quin sentit té tot plegat. Per tant, és convenient que tots parlin, que tothom digui la seva, que formulin queixes i suggeriments i que responguin com més enquestes millor, perquè és important saber què pensen, quins són els seus neguits i quins els seus somnis, per així poder confeccionar una història de l'empresa convincent i productiva.

El president, el conseller delegat, el director general, el líder, el màner, el coach, el gerent, el facilitador, els executius i tota la corrua de personatges empresarials cediran part del seu poder als griots, als *storytellers* i als rondallaires del *management* que amb els seus relats arriben directament al cor de la gent proposant visions fantasmagòriques de l'empresa i del món que els ajudarà a funcionar correctament. L'empresa acabarà per inclinar-se submisament davant l'autoritat del conjunt dels seus relats parcials, que formen part d'un relat molt més gran del qual l'empresa pròpiament dita no és una altra cosa que una simple aplicació.

El màrqueting, el *management*, la comunicació interna, la gestió de recursos humans, la formació, el lideratge, l'estratègia, la gestió de projectes, etc., conformaran *The dream society*, un bosc encantat on caldrà interpretar de la millor manera possible totes les ficcions del repertori empresarial. D'entre les ficcions més populars destaca la del famós conillet del canvi. En efecte, una de les tasques primordial dels *storytellers* dins el món empresarial consisteix a fer acceptar als col·laboradors –altrament dits treballadors– la ficció del canvi.

Les empreses necessiten que tots hi estiguin a favor, abocats vers allò que és possible i sentir-se vora la frontera d'una meravellosa transformació a millor, malgrat que tots els estudis confirmen l'aversió general dels individus i les organitzacions al canvi. La reestructuració permanent d'una empresa és vista com un senyal de dinamisme i les coses en moviment atrauen molt més la vista que les immòbils.

El bluff d'Enron –la setena empresa dels Estats Units l'any 2000 i exhibida en el món com a entitat financera modèlica– testimonia, segons C. Salmon, que els polítics de Washington, els professors de *management* i els analistes de Wall Street no van ser capaços de distingir la realitat de la ficció. A la primavera de 2001, uns mesos abans de la bancarrota d'Enron, el seu director general conclouïa així un anunci de la seva societat: *It's a fabulous, fabulous story...*

És una història fascinant, una autèntica tragèdia humana. Enron, gràcies a la renúncia dels valors històrics i a l'assumpció de la màgia del mercat, va transformar la comptabilitat en un univers encantat. En qualsevol món racional, la constatació de tantes deficiències en els controls, de tanta falta d'intuïció i tanta limitació en la capacitat de fer prospectives, aquest fiasco colossal hauria sentenciat de mort l'*storytelling* i les seves virtuts hipnòtiques i curatives. Però, deu anys després de la catàstrofe, continuava essent més que mai la Bíblia dels gurus del màrqueting, del *management*, de les finances i els de la política, els anomenats *spin doctors*, nom, per cert, que fa referència a una qualitat esportiva molt cotitzada, consistent a llançar boles de beisbol, de futbol, etc., que giren sobre si mateixes provocant imprevisibles trajectòries corbes capaces de desorientar qualsevol oponent.

Els primers exemplars d'aquesta espècie van ser detectats a Washington, molt a prop de la Casa Blanca; en concret, asseguts dins el despatx del President dels Estats Units: eren els assessors de comunicació, els *storytellers* de la política.

Els Estats Units tenen clar que, entre les dotze virtuts que facilitaríen a un candidat guanyar unes eleccions a la presidència, figura l'art d'explicar històries. Un president dels Estats Units ha de saber explicar una història que transformi una realitat quotidiana, dura i difícil en una història plena de sentit, orgull i esperança, encara que no sigui cent per cent verdadera.

En un món tan complex i caòtic com l'actual, ple de multitud de sabers inconnexos i fragmentats, només mitjançant una història es pot comunicar alguna cosa intel·ligible a la gent. Hi ha molts polítics que reciten lletanies –acostumen a dir als EUA– i molt

pocs que expliquin històries; els fets canten, però les històries venen. Si no comuniqués amb una història, potser estàs parlant, però no estàs comunicant res.

Ronald Reagan va ser un gran narrador –segons C. Salmon–. Richard Nixon, en canvi, un dels pitjors, que va provocar amb els seus secrets tan mal guardats l'escàndol del Watergate (1972) i va inaugurar un nou regnat, però no, en absolut, el del contrapoder periodístic, sinó el del poder hegemònic dels *spin doctors*, el dels gabinets de comunicació dels governs. Reagan, des del principi, va decidir dominar la premsa. El seu programa era una revolució conservadora que es recolzava en l'opinió pública. L'opinió pública, quin invent! Acabava de néixer el gran concepte de majoria silenciosa, que tindria d'aleshores ençà l'última paraula en tot.

Nixon, que volia generar els temes de debat que li interessaven, va crear la White House Office of Communications, que ha perdurat fins al moment present. En les seves memòries –citades per C. Salmon– Nixon afirma: Els presidents postmoderns han de ser mestres en l'art de manipular els mitjans de comunicació, no només per guanyar les eleccions, sinó per a portar a terme la seva política i recolzar les causes en què creuen. Al mateix temps han d'evitar a qualsevol preu ser acusats de manipular-los.

Una d'aquestes manipulacions consistia a subratllar l'actualitat amb una *line of the day*, que es convertiria, uns anys més tard, en la *story of the day*. La Casa Blanca explicava diàriament *stories* a la premsa, que serien propagades als ciutadans en forma de notícies. La idea era desviar l'atenció de la gent dels temes essencials creant un món de mites i símbols alternatius amb la finalitat que els ciutadans es trobessin bé amb ells mateixos i el seu país. Els discursos i els missatges ja no tenien com a objectiu transmetre informacions ni aclarir decisions, sinó actuar sobre les emocions i els estats d'ànim dels electors, considerats cada vegada més com a públic d'un espectacle i no com a ciutadans: Els *spin doctors* van practicar l'*storytelling* com un art de l'engany absolut, com una manera de mentir falsament, si m'és permès dir-ho d'aquesta manera tan redundant. Era una forma nova de desinformació.

La força i la vitalitat de l'*storytelling* va ser tant extraordinària que, després de sotmetre el màrqueting, el management, les finances i la política, es va atrevir amb l'exèrcit dels Estats Units, al qual va seduir fàcilment dansant luxuriosament i sibil·linament davant dels seus ulls. El final de la guerra freda, els avenços tecnològics i l'amenaça terrorista havien canviat radicalment la doctrina estratègica i els sistemes de defensa dels EUA contra les noves amenaces. L'exèrcit va quedar hipnotitzat per la falsa hurí i s'hi va abocar en cos i ànima.

Les restriccions pressupostàries, per una banda, i les novetats tecnològiques, per una altra, van propiciar ràpidament, en detriment de les maniobres militars tradicionals –a escala natural– els entrenaments a domicili. La simulació informàtica d'escenaris, camps de batalla, enemics potencials, seqüències de guerra i sofisticades stories de bons i dolents van anar agafant ràpidament més densitat argumental i més qualitat tècnica, com es pot comprovar accedint al catàleg de videojocs bèl·lics i programes de simulació específics per la preparació dels militars abans d'entrar en combat o bé per rebre –després de la guerra– teràpies psicològiques adequades per a superar els trastorns per estrès posttraumàtic.

Aquestes autèntiques obres mestres del cinema van ser els fruits espontanis d'una col·laboració inèdita i sorprenent entre el Pentàgon, la Universitat i els Estudis Cinematogràfics de Hollywood, sota la coordinació de l'Institute for Creative Technologies (ICT), creat el 1999: una autèntica i potent taula de comandament presidida a distància per la Casa Blanca.

Christian Salmon pensa, finalment, que l'èxit desmesurat de l'*storytelling* i l'ús abusiu d'històries correspon a un reconeixement tardà del paper que han ocupat tradicionalment els relats en l'organització de la nostra experiència del món, una de les eines cognitives que tenim a la nostra disposició des de sempre i que ha estat molt desatesa durant moltíssim temps pels psicòlegs i els filòsofs.

Ara, en la trepidant era d'Internet, Facebook, Twitter, Wikileaks, etc. la imaginació, el talent i la barbàrie naveguen lliurement pel gran univers llançant als quatre vents infinits fragments incontrolats de contes, històries i llegendes, provocant un guirigall excitat i delirant, un xivarri alegre i atordidor de veritats i mentides, de realitats i ficcions, de contradiccions i tautologies. Si hem arribat a tan alta i refinada confusió ha estat gràcies al nostre esforç, a les sofisticades mediacions simbòliques que hem estat capaços d'inventar i que ara ens fan pessigolles amb una mà mentre ens asfixien amb l'altra.

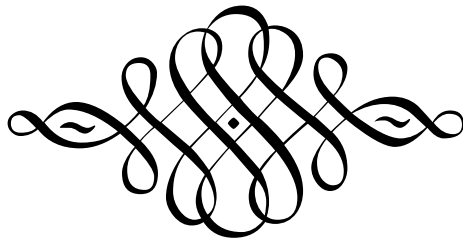
Cristian Salmon, malgrat tot, és optimista i assegura detectar reaccions esperançadores de protesta i de resistència contra aquest afany generalitzat per part de qualsevol mena de poder de domini i manipulació sobre els altres: La lluita dels homes per la seva emancipació passa per la reconquesta tenaç dels seus mitjans d'expressió i narració.

Tots som d'alguna manera experts en la pràctica de l'*storytelling* i ens creiem capacitats per detectar ràpidament la mentida quan ens ve de fora (No em vinguis amb històries!), però la veritat és que som uns aprenents que ens sentim profundament humiliats quan, cada dia, amb tècniques tan rudimentàries i barates, estem a punt de ser novament estafats per la màgia de venedors de pomades caducades.

La pretensió d'instrumentalitzar emocions, influenciar en les opinions i dirigir conductes privant els éssers humans del seu mitjà natural de pensar la vida i el món, generen entre les seves víctimes ràbia, ressentiment i potents desitjos de tirar la taula de comandament.

La confusió i la mentida potser també caduquen, però, en qualsevol cas, no som místics ni sabem viure sense històries. Podem –això sí!– tenir molta més cura a l'hora de triar les històries que ens arriben de l'exterior o de l'interior, no sigui que ens tornin a aixecar la camisa o acabem tristament aixecant-nos-la a nosaltres mateixos com micos davant d'un mirall.

NOTÍCIA DE LLIBRES

RELIGIÓ I COMUNICACIÓ

LLUÍS DUCH

Fragmenta Editorial, 2010

El pensament de Lluís Duch comença a tenir reconeixement entre nosaltres, tot i que les seves nombroses publicacions no sempre han estat objecte de l'atenció que mereixien ni les

seves idees no han influenciat de manera significativa la nostra manera de pensar. En el número 444 del suplement Culturas de *La Vanguardia* hi apareix, amb el títol de “Lluís Duch, maestro heterodoxo”, una entrevista realitzada per Albert Chillón i una breu ressenya del seu pensament, a càrrec de Joan-Carles Mèlich, que porta per títol “Una antropologia de la ambigüedad”. L'antropologia de Lluís Duch és, en efecte, una antropologia de l'ambigüitat i de la complementarietat. Ambigüitat perquè som éssers finits amb desitjos infinits i no tenim altre remei que resoldre els dilemes que ens planteja el món “en situació” i, per això mateix, qualsevol resposta només pot ser provisional. Complementarietat perquè l'ésser humà sempre serà mític i lògic, ja que necessita aquestes dues formes per a orientar-se en el seu món i, al mateix temps, eludir el caos.

Segons Lluís Duch, la resposta a la pregunta pel sentit de l'existència no es pot donar acudint només al mite o només al logos, perquè és la tensió entre

ambdós la que deixa sempre obertes les preguntes fundacionals. Duch adverteix del perill que posseeixen els finals de trajecte canònics: teories, sistemes o institucions que pretenen donar una vegada per totes una resposta concloent a la pregunta pel sentit. Un dels nuclis al voltant dels quals pivota el seu pensament és precisament el que ell anomena la logomítica, terme encunyat a *Mito, interpretación y cultura. Aproximación a la logomítica. L'Antropología de la vida cotidiana*, per la seva banda, constitueix una extensa reflexió –sis volums– sobre la condició simbòlica de la vida humana. Els éssers humans som éssers excèntrics, que estem permanentment en recerca de punts de referència que ens serveixin d'orientació però que, al mateix temps, mai no podem arribar a dominar. Som animals simbòlics, segons la formulació d'E. Cassirer, amb infinites mediacions. El símbol està vinculat intrínsecament a tot el que és humà, però sempre que hi ha humanitat existeix l'amenaça d'allò inhumà.

Aquesta idea és central en Lluís Duch. Allò humà no sorgeix amb el triomf i la desaparició d'allò inhumà, sinó tot el contrari. Si som humans, és perquè mai no som plenament humans; per això cal estar alerta enfront dels qui ens prometen estats paradisiacs, en què la provisionalitat i l'ambigüïtat queden definitivament superades.

Precisament perquè els éssers humans som animals simbòlics, és a dir, finits, vulnerables, fràgils, sotmesos a incessants i inacabables processos de contextualització, perquè no podem eludir la història, perquè som hereus d'un món que no hem escollit i perquè desitgem l'infinit, perquè vivim exposats a l'azar i a la contingència, per tot això necessitem ser acollits i reconeguts. Aquesta és la funció que realitzen les "estructures d'acollida": la família, la ciutat i la religió, a les quals s'hi ha d'afegir una quarta –la comunicació mediàtica– que serà objecte d'una futura obra en procés d'elaboració. La gran crisi que fustiga el món contemporani pot explicar-se, segons Duch, per la fractura de les transmissions que sempre i en tot moment han dut a terme les estructures d'acollida.

Religió i comunicació planteja la problemàtica de la comunicació religiosa en la nostra cultura com una crisi en la transmissió dels continguts religiosos deguda a la fractura d'una d'aquestes estructures d'acollida. La finalitat principal d'aquesta obra

consisteix a subratllar algunes de les facetes de la transmissió-comunicació de les religions. D'una manera molt explícita, la llarga història de la humanitat posa en relleu que la destrucció irreversible de les cultures o, almenys, la seva profunda desestructuració s'esdevé quan les transmissions, que haurien d'assegurar-ne la supervivència, es col·lapsen i, aleshores, esdevenen insignificants per a la plasmació de la vida quotidiana dels individus i dels grups humans.

En cada moment històric, les comunitats religioses, de la mateixa manera que totes les altres comunitats humanes, són el que són en funció de la qualitat o de la manca de qualitat de les seves transmissions. La forma d'existència pròpia de les religions és la comunitat, que és la conseqüència d'aquella comunicació en comunió propiciada per uns processos de transmissió que són portadors de vida i esperança no sols per als fidels d'una determinada religió, sinó per a tots els homes i dones de bona voluntat. Les religions són factors de comunió malgrat que, en el passat i en el present, moltes vegades han donat lloc a confrontacions cruels i sagnants i a múltiples formes d'intolerància. Els tres termes –comunitat, comunicació i comunió– són tres facetes constitutives d'una mateixa realitat: el relligament amb tota alteritat –Déu i tot altre.

Lluís Duch subratlla la diferència fonamental que hi ha entre informació i comunicació.

Les nostres societats mostren un enorme dèficit de comunicació, mentre que la informació de què disposem mai en el passat havia estat tan abundosa i accessible a la gran majoria de la població. Les religions, almenys a Occident, sofreixen al mateix temps una profunda crisi de la comunicació i de la informació. Aquesta darrera provocada per l'agut col·lapse de la classe de religió a l'escola. La crisi informativa de la religió no afecta en exclusiva, com creuen alguns representants de l'obsolet laïcisme vuitcentista, l'àmbit religiós en un sentit estricte, sinó que col·labora directament al desenparaulament del conjunt de transmissions culturals que hauria de fer l'escola –religiosa i laica– en un règim de llibertat de consciència i de religió. En el moment present, en relació amb la transmissió-comunicació, la qüestió més vidriosa i segurament de més difícil solució que tenen plantejades les religions –molt especialment el cristianisme a casa nostra– és, en sectors cada vegada més amplis de la nostra societat, la ruptura cada vegada més profunda de la confiança en l'Església. La confiança és un estat d'ànim compartit que és imprescindible perquè la informació es converteixi en comunicació.

En els començaments del segle XXI, les dificultats per formular les dimensions del futur de la humanitat i, molt especialment, de la religió han augmentat d'una manera que senzillament ens resulta ini-

maginable. Duch creu que les causes decisives que provoquen tanta incertesa davant l'esdevenidor són dues. La primera té a veure amb l'augment vertiginós i creixent de la velocitat en tots els àmbits de l'existència humana. Aquest augment constant i frenètic del tempo vital implica que totes les previsions que es puguin formular en el present, tot seguit esdevinguin obsoletes, superades per la sobreacceleració dels nostres modes de relació mentals i tècnics, per la presència en el dia a dia de controls electrònics cada vegada més exhaustius, sofisticats i anònims, per la pèrdua quasi completa dels punts de referència religiosos, polítics i morals. El futur, que en altres temps era el dipositari de les esperances, les sorpreses i els somnis dels éssers humans, s'ha convertit en una entitat previsible i calculable, amb una data de caducitat a tocar de la mà. Hi ha una segona causa que incideix fortament en la dificultat de preveure el futur, la qual, de fet, és una conseqüència molt directa de la primera que s'ha esmentat. Fa referència, seguint una formulació de Niklas Luhmann, a l'augment incessant de la complexitat dels sistemes i dels subsistemes socials que operen en les societats postindustrials del segle XXI. L'augment de la complexitat comporta un enterboliment creixent del sentit que pot tenir el món que ens envolta i nosaltres mateixos que, amb molta freqüència, ens convertim en unes simples peces

intercanviables del mastodòntic sistema social i tecnològic cada dia més complex, anònim i independent de la voluntat humana, en el qual anem sobrevivint amb penes i treballs.

Aquest estat de coses, conseqüència negativa –segons Duch– de la modernitat europea, ha donat lloc, a una intensa i extensa “revolució del creïble”, seguint l'expressió de Michel de Certeau, a un qüestionament de tot allò que, en un altre temps, s'havia acceptat sense cap mena de discussió perquè pertanyia inseparablement al nostre “món donat per garantit”. Aquesta situació, iniciada tímidament a la darrereria del segle XVII, ha afectat d'una manera molt directa i crítica la religió cristiana. Es pot detectar una crisi profunda de la confiança en la nostra societat, en general i, molt més en concret, en l'actual articulació eclesial de la religió cristiana. Aleshores no pot sorprendre a ningú que assistim a una devaluació i a un desconeixement creixents de la tradició cristiana. Els dogmes, els sabers, la política, la tradició i els programes –tot allò que se sol col·locar en l'apartat del “creïble”– han perdut gairebé tota credibilitat o, almenys, aquesta s'ha esmussat fortament. En alguns casos fins i tot s'han esvaït gairebé com si mai no haguessin existit. Les institucions religioses que operen en la nostra societat han forçat sovint l'emigració d'un nombre important dels seus antics adeptes. En la nostra

societat, amb molta freqüència, l'exili de l'Esperit ha provocat que els monuments materials i intel·lectuals que abans donaven suport a les institucions s'hagin convertit en simples “museus” o en un reguitzell de “béns culturals” explotats turísticament. Potser no estava tan equivocat F. Nietzsche quan afirmava que les esglésies s'havien convertit en les tombes de Déu ni U. Galimberti quan deia que les religions històriques s'havien convertit en les tombes del simbolisme religiós. Duch creu que la “museïtzació” que actualment té lloc a Europa ve a ser, al mateix temps, la constatació de la fugida de l'Esperit i una certa confirmació penosa de l'orfanat religiosa, política i social a què estem sotmesos els homes i les dones del segle XXI.

Enmig d'un conformisme ateu de molt baixa intensitat o, més sovint encara, indiferent, i a partir d'una interpretació i una vivència profètiques del cristianisme, Lluís Duch creu que caldria trobar una manera constructiva d'alliberar-nos de l'impacte negatiu de les modes i els models culturals vigents per arribar a ser creients. E. Fromm va analitzar com n'era de fàcil sotmetre's al conformisme ambiental, i com n'era de difícil intentar ser un mateix vivint i comportant-se a contracorrent dels models imposats pels *mass media* o per l'opinió pública. Sant Pau expressa perfectament el caràcter contracultural de l'Evangelí quan escriu als corintis: “Mentre els jueus demanen

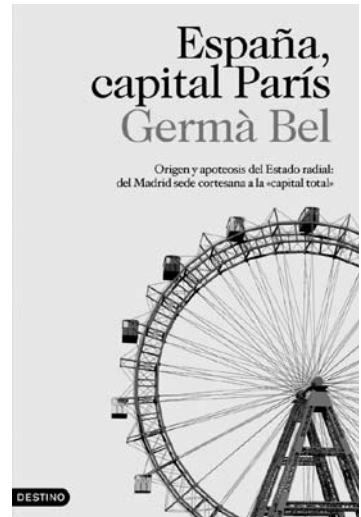
senyals i els grecs volen saviesa, nosaltres prediquem un Messies crucificat, escàndol per als jueus i nicies per a les altres nacions” (1 Co 1,23).

L'actual “revolució del creïble” no significa pas que l'ésser humà hagi bandejat totes les formes de fe i s'hagi convertit en un ésser totalment incrèdul, ancorat en la sola raó, exclusivament interessat per les dades objectives i matemàticament establertes. El que s'ha modificat en l'home dels nostres dies és l'objecte de la seva fe, o de les seves fes. Enfront dels colossals avenços científics i tecnològics, fins i tot és possible que l'home actual hagi esdevingut molt més crèdul que l'home d'altres moments històrics. Peter L. Berger assenyalava que, en l'actualitat, vivim en una època de profunda “credulitat”, és a dir, en una època mancada d'esperit crític i de claredat de judici.

En el moment present, la situació de les transmissions cristianes és molt deficient. A vegades sembla com si s'hagués produït un trencament de la tradició, una mena d'esfondrament d'un edifici monumental les restes del qual són cada vegada més escasses i marginals. Davant d'una situació d'aquesta mena, molt fàcilment pot irrompre una “cultura de la queixa i de les lamentacions” que pot precipitar molts dels qui encara es professen cristians a un estat de resignació apàtica, d'immobilitat desencisat i, fins i tot, d'un cert escepticisme. Tots aquests

coneixements i reflexions, però, no ens haurien de servir per reforçar la temptació de precipitar-nos en una cultura de la queixa o del “no hi ha res a fer”, sinó que haurien de commoure les nostres fibres cristianes i forçar-nos a plantejar seriosament la pregunta cristiana per excel·lència que, en paraules de D. Bonhoeffer, és: ¿Qui és avui Crist per a nosaltres?

El futur de la religió cristiana, afirma Duch, passa per tots els qui troben interessant això de ser cristià, sovint amb una baixíssima autoestima com a cristians. En el moment present, el futur de les religions són els creients de cadascuna d'elles perquè, davant la fallida gairebé completa de les transmissions religioses, de fet són els creients l'única transmissió possible de la Bona Nova de cada religió. El Déu cristià vol tenir necessitat dels éssers humans. Enmig de les incoherències i incerteses de l'hora present, l'únic imperatiu de Déu a tots els creients com a resum de la seva voluntat és, en termes cristians, el mateix que Jesús va imposar a Simó Pere: “Tu segueix-me”. Duch es confessa optimista sobre el futur d'un cristianisme profètic i relativament marginal, no sacerdotal com ho és ara.

ESPAÑA, CAPITAL PARÍS

GERMÀ BEL

Destino, 2010

Un economista ficat en temes històrics és com a mínim estrany. I encara més si el que intenta és trobar una correlació entre fets polítics històrics i evolució de les infraestructures d'un país. Això és el que intenta fer el professor Bel en aquest llibre i a fe que ho aconsegueix.

El llibre és un minuciós repàs de la història de les infraestructures d'Espanya en els darrers 290 anys amb l'objectiu de trobar, en paral·lel, les decisions polítiques que han condicionat l'ineficaç desenvolupament d'aquestes infraestructures.

L'autor demostra com Felip V va ser l'iniciador d'aquesta polí-

tica de concentració radial de les infraestructures de transport que encara patim. Tot va començar quan en el 1720 va definir, partint de Madrid, les sis carreres postals existents com a “carreras reales”. Avui encara subsisteixen.

Posteriorment i ja en el regnat de Ferran VII, allà pel 1747, el monarca va intentar invertir per modernitzar les carreres fundades pel seu avantpassat. Els municipis s’hi van negar i el Rei, en una decisió premonitòria pel que fa a una estratègia abastament utilitzada en el futur, va fer emetre deute i d’aquesta manera va poder finançar les obres a través del Tresor de la Corona.

El seu fill, Carles III, va aprendre ràpid la lliçó i fins i tot va millorar el sistema. Cap al 1761 va incloure en els pressupostos generals de l’Estat el finançament de les famoses sis carreteres reils, deixant el finançament de la resta de carreteres en mans de qui estigués interessat en la seva utilització.

L’aparició del ferrocarril a meitat del segle XIX, amb les seves primeres instal·lacions a Cuba i a la línia entre Barcelona i Mataró, no agafa a la Villa y Corte amb el pas canviat: al 1855 es va dictar una Llei General que donava caràcter prioritari i preferent a les cinc línies radials que haurien de connectar Madrid amb la resta de la Península i, en especial, amb els ports marítims i les fronteres. La majoria dels recursos econòmics que acompanyaven la nova Llei van ser literalment cruspits per

les cinc línies radials. Posteriorment, el 1870, es va tornar a legislar i aquesta vegada els recursos públics eren sense límit: al cost que fos s’havia de fer arribar aquestes estructures ferroviàries radials a totes les capitals de província.

Fins aquí la demostració palesa del fet que des dels inicis del segle XVIII i fins a finals del segle XIX, pel que fa a infraestructures, totes les noves normes legals i tots els recursos van ser dedicats a l’organització del poder polític (naturalment centralitzat), a la satisfacció de la Corona i de la seva Capital, menystenint qualsevol altra prioritat de tipus econòmic que hagués facilitat el necessari transport de mercaderies i persones entre els centres de producció econòmica i els seus mercats finals. Així, mentre els mercats van apareixent en una forma homogènia i transversal, l’Estat prefereix desentendre’s’n, creant un model radial d’una ineficiència econòmica terrible però d’un poder centralista i controlador summament eficaç, políticament parlant.

I la història continua. Ja en el segle XX, sigui amb Monarquia, amb Dictablanda, amb República, amb Dictadura o amb Democràcia, la política d’infraestructures segueix el mateix camí. La implantació i l’extensió de les autopistes, el desenvolupament del tren d’alta velocitat, els aeroports, les autovies, tot segueix responent a la realització i continuació pràctica d’aquella

estratègia tan ben planificada per Felip V, com a bon Borbó, als inicis del segle XVIII: fer una Espanya com França amb un Madrid com París.

Ho han aconseguit? El fet és que Madrid s’ha anat transformant. Si en el segle XVIII va obtenir la capitalitat política, a finals del segle XX es va erigir com la capital econòmica. Aquest binomi ha convertit Madrid en el desitjat París d’Espanya. I això agrada cada dia més, sobretot des de la instal·lació de les autonomies, les quals han fet augmentar la percepció de les desigualtats territorials, encara que les desigualtats entre les persones vagin desapareixent inexorablement. Madrid, “la capital del Estado”, és avui dia per a molts espanyols la referència ineludible d’igualtat i homogeneïtat entre territoris, així com la seva manera de posicionar-se internacionalment.

La ineficiència econòmica, la baixa productivitat, la manca de rendibilitat de moltes de les noves infraestructures, l’endeutament, el desfici inversor amb subvencions de la Comunitat Europea cap a l’Espanya radial, res d’això no importa; el que s’ha de preservar és el model centralitzat, que pugui garantir la fal·làcia (sembla que finalment política i economia van de bracet) de la unitat de mercat, el fruit més preuat de la qual és, això segur, una nova capital total que es mostra orgullosament a tot el món: Madrid. El vedell d’or de sempre, diríem nosaltres,

al qual se sacrificuen recursos crítics per a la resta de l'Estat.

La missió de l'obra que comentem, escrita en clau més espanyola que catalana, és ajudar a obrir els ulls a la resta d'Espanya, de manera que convenci a qui calgui que el miratge d'aquesta unitat i d'aquesta capitalitat artificial és perjudicial, no només per a nosaltres els catalans, sinó també per als andalusos, gallecs i tots els altres. No estem segurs que ho aconseguixi.

Josep Hereu

QUIN FUTUR PER AL CRISTIANISME?

J. L. FERRY i P. BARBARIN

Fragmenta Editorial, 2010

El títol, com quasi sempre, és més una forma de vendre que el resum d'un contingut. En aquest cas potser seria més adequat un títol tal com "¿Quin futur per a l'home?" Perquè més enllà del futur del cristianisme i de l'Església es plantegen temes cabdals. I està bé que es faci des de dues posicions aparentment distants. Dic aparentment perquè és fàcil veure com des de la intel·ligència i de posicions d'obertura a l'altre aviat es troben els denominadors comuns.

La conversa entre Jean Luc Ferry i Philippe Barbarin (*) que

va tenir lloc a la basílica de Santa Clotilde de París i que s'ha formalitzat en forma de llibre, desgrana alguns temes importants, més enllà de fer una avaluació global de l'estat del cristianisme a la veïna França. Us n'ofereixo alguns, potser els que per a mi han estat més punyents.

La missió de l'Església avui. "És molt senzill, i és el nucli mateix de la seva missió, invariable, sempre tan útil i engrescadora: mostrar el rostre de Crist i continuar sembrant la joia de l'Evangeli, és a dir, servir l'home, l'home tot sencer."

El cristianisme tranquil no existeix. "Mai en cap època no ha existit una situació de cristianandat; el cristianisme tranquil no existeix. Aquell que es pren seriósament de debò la seva situació com a cristià destorba a tothom, perquè obre un futur difícil i exigent, tant per als seus veïns com per a ell mateix."

L'estructuració profunda de les persones. "Jo no em dedico a omplir les esglésies de la diòcesi de Lió, perquè no serveix de res: la primera cosa que cal fer és omplir els cors d'amor, i la font d'aquest amor és en Déu... Mentre no donem a Déu el seu lloc en l'interior de casa nostra, en el ritme de la vida personal o familiar, per mitjà de gestos senzills que es quedaran gravats a la nostra memòria, res no progressarà. Des d'aquest punt de vista, admiro els jueus, perquè han conservat una "litúrgia domèstica" que, en certs aspectes, els envejo. Quan s'entra a cas

d'una família jueva un divendres al vespre, hom sap que s'entra en el dia del Senyor, mentre que quan s'entra a casa d'una família cristiana el dissabte al vespre, no s'hi veu res d'especial."

L'espiritualitat, un patrimoni comú de laics i creients. "Quan un no creient afirma que no és possible que Jesús hagi ressuscitat, jo el respecto. Si hi afegeix que, per ell, l'espiritualitat és vital i essencial, l'ànima a viure-la i fins i tot a dir-ho als qui l'envolten. Perquè és bo que sentim en la nostra societat aquest testimoni, fort i clar: la qualitat de la nostra vida humana no depèn només de la salut del nostre cos o de l'exit de la nostra vida professional. L'home és també –i en primer lloc– un misteri d'amor, d'acollida, i de donació."

La dimensió espiritual en l'educació. "Els pares s'ocupen atentament de la salut i dels estudis dels seus fills. ¿I de la seva dimensió espiritual? Aquí constatem un gran silenci i, al meu parer, aquest oblit constitueix una greu mutilació de la nostra humanitat... La nostra capacitat d'estimar i, mes encara, de deixar-nos estimar per ser, després, capaços de servir els altres, al llarg d'una vida, és essencial. ¿Qui parlarà d'aquest àmbit immens que atorga a l'ésser humà l'equilibri i la bellesa interior, que són la principal font del seu goig? Quan els jueus i els musulmans transmeten aquest ensenyament als seus fills, en el si del testimoni de la seva fe; quan un defensor d'una espiri-

tualitat laica declara que aquest punt és essencial en el seu projecte pedagògic, perquè si no, tot anirà de gairell en una societat fascinada pels diners o pels èxits, sóc molt feliç."

Transmissió i educació. "Una educació reeixida és, per a nosaltres, els europeus, cristiana, jueva i grega. Dimensió cristiana, perquè sense l'amor no hi ha educació sòlida. Dimensió jueva, amb la llei: sense llei, el nen no entra en la dimensió de la cultura, en la dimensió de la humanitat com a col·lectivitat, en la civilitat. Dimensió grega, la dimensió de les obres, sense la qual l'infant està perdut, especialment avui dia. No podem desconnectar el problema actual de la transmissió de la dificultat principal inherent a la societat de consum en la qual vivim. En estat pur, el consum posseeix la mateixa estructura que l'addicció.... Si observéssim de prop els mecanismes de consum, veuríem que és necessari que els valors tradicionals, culturals, espirituals i morals es desconstrueixin per tal que puguem entrar en l'era del consum. Perquè són aquests valors el qui frenen el consum. És una lògica de la liquidació. Cal que res no resisteixi la lògica del desig. Això és el que fa tan increïblement difícil la transmissió avui dia. Els únics veritables antídots són l'amor, la llei i les obres. No l'esperit crític, que és omnipresent....El que cal és formar microcosmos en els quals puguem fer-hi estada i que ens allunyin

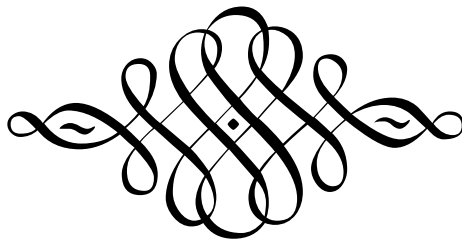
prou de la lògica de la síndrome d'abstinència i de l'addicció, perquè puguem contemplar aquest univers des d'un altre ordre: Amor, Llei i Obres. Vet aquí on es juga la gran qüestió de la transmissió, no en l'esperit crític."

(*) Jean Luc Ferry (1951). Filòsof i ex-ministre francès de Joventut, Educació i Recerca (2002-2004).

Philippe Barbarin (1950). Cardenal, Arquebisbe de Lió i primat de les Gàl·lies.

Amadeu Matosas

NOTÍCIA DE CINEMA

THE GODFATHER

FRANCIS FORD COPPOLA

Estats Units, 1972 / 1974 / 1990

Segons el dret canònic –canon 872– el padrí és aquell que assisteix a la cerimònia d'iniciació a l'Església d'un nou-nat, amb la comesa d'esdevenir-ne el guia del seu creixement espiritual a mesura que es vagi fent gran. És

com un segon pare i ha d'aportar un model de vida cristiana en el qual es pugui emmirallar el menut. És evident que un model de vida cristiana, tant Vito Corleone, com, després, el seu fill Michael, no ho són. El padrí entre els grups de la màfia siciliana s'acosta més a la figura de l'antic *pater familiae* romà. Algú que té un poder omnímode dins l'àmbit privat de la família i a qui se li deu un profund respecte perquè la vida dels qui l'obeeixen és a les seves mans. Protegeix la dona i els fills de la violència del món públic, exterior, i protegeix també a tots aquells que, per la seva condició social, no es poden defensar per si mateixos i busquen en ell la seva seguretat. En l'antiga Roma aquests eren els clients. Famílies de pagesos o d'artesans que en les assemblees de ciutadans –els diferents tipus de comicis que en aquella època es celebraven– li oferien suport.

Clients són en la pel·lícula un cantant vingut a menys, Johnny Fontane, un pastisser, Nazorine, i el propietari d'una funerària,

Bonasera, els quals, aprofitant la festa de casament de la filla de Dom Vito, s'entrevisten amb ell. Mentre la gatzara i la diversió és al jardí, al despatx del *Padrino*, acompanyat del seu fill Sonny, el *capo* o braç executor, i del seu *Consigliere* i afillat, Tom Hagen, es tanquen foscos acords. Tot és molt privat: entre les notes de la música que es filtren pel forat de la porta cada vegada que s'obre, es ventilen les converses. Es reclama l'ajut que les lleis i òrgans de l'estat no poden oferir. L'un vol el paper per a una pel·lícula el director de la qual li ha negat, l'altre que el seu fill gaudeixi d'un permís que l'eviti de retornar a l'exèrcit, i l'últim vol simplement venjança. Venjança perquè la seva filla ha estat salvatgement colpejada després de resistir-se a mantenir relacions sexuals amb dos nois. Aquest és Bonasera. El seu fill és fillol de la senyora Corleone, amb Dom Vito l'uneix, per tant, un lligam familiar. S'equivoca, en la manera de fer la seva demanda. No apel·la al sentiment d'amistat que lliga les famílies, si no als

diners. No entén la litúrgia, ni el fons d'aquesta, i Dom Vito el reprendrà per això. Demanar l'assassinat d'algú és una cosa molt greu. No se't pot requerir per un assumpte d'aquesta naturalesa el dia que se't casa una filla! L'home ho acabarà entenent, s'ajupirà, li besarà la mà i el tractarà com correspon, de *Padrino*, altrament dit, de pare o *pater*. I, el pare, respondrà a la demanda de l'afillat, com sempre, i, com sempre, a canvi d'un favor. Aquesta escena és impressionant. En el contrast entre la música i els silencis de les converses, el moviment i la quietud, la llum del defora i el clarobscur de l'interior, junt amb el contingut del que es diu i les formes que s'adopten, en tot aquest entramat d'elements es troba el quid de la pel·lícula.

Com si el director, Francis Ford Coppola, d'origen italià, per cert, hagués volgut d'entrada donar l'avís: "ep!, la cosa va d'això".

En la màfia, almenys la que encarna la família Corleone, els assumptes impliquen sempre el respecte envers l'autoritat i una fidelitat extrema. Un favor només et serà satisfet en la mesura que corresponguis a aquests principis. I, per fidelitat i lleialtat a l'autoritat, has d'estar disposat a fer allò que més endavant se't demani en forma de contraprestació. En cert sentit, recorda els pactes de fidelitat medievals que lligaven entre si els diferents nobles feudals. Dom Vito pot donar satisfacció a les demandes dels clients perquè ell gaudeix dels contactes i de la força necessària dins l'àmbit

públic de les lleis perquè aquest àmbit no suposi un obstacle als negocis i la subsistència de la família. Les normes han d'existir. Amb elles es fa possible la convivència i l'ordre dins d'una ciutat o un estat. Tanmateix, les normes es queden curtes, no poden garantir l'equitat del governant, ni servir de base moral a les famílies. O les acates perquè la teva moral t'hi obliga —és el cas de la Kay, la que serà l'esposa d'en Michael, que no entén el codi d'honor que preval en la família del seu marit—, o bé les condicions al seguiment dels teus principis morals, que és el que fan els Corleone. Per a ells, el deure és sempre envers els seus, que són els qui reconeixen fidelitat cap a una mateixa persona. Explica Fustel de Coulanges, en el seu magnífic llibre, *La*

ciutat antiga, que entre les tribus, que van donar lloc a les primeres agrupacions urbanes de Grècia i Roma, allò que els donava un senyal d'identitat i una cohesió era venerar els mateixos avantpassats. Tenir pietat en aquells temps, segons ens explica l'il·lustre historiador francès, significava ser capaç del respecte cap aquells a qui devies la vida (els teus ancestres o, simplement, aquells que t'havien ajudat en difícils circumstàncies).

Ara, les famílies poden tenir interessos confrontats. Un, d'entre els caps que es reparteixen els barris de la ciutat de Nova York, demanarà la convocatòria del consell. Es tracta de la reunió de tots els representants per a debatre qüestions que afecten a tots. El clan dels Tattaglia ha obert una nova línia de negocis, diferent del joc i la prostitució habituals, amb un tal Sollozo. Volen introduir la ciutat en el circuit de la droga. La reunió ha de servir per a convèncer la resta de mafiosos dels beneficis que els comportarà participar en aquest negoci. Necessiten molt especialment el vistiplau de Dom Vito, a qui tots semblen admirar. A més, Dom Vito és qui té els contactes amb les autoritats (advocats, jutges i fiscals) per tal que aquests no fiquin el nas i no hi hagi entrebancs. Hi són tots amb els seus corresponents *consiglieri*. Cadascun comanda un districte, on gaudeixen del monopoli de les activitats prohibides i ofereixen protecció als qui hi tenen alguna botiga

o comerç. Un veritable consell de poderosos –de *potentiores* o barons–, en suport dels quals hi ha una banda de pistolers i, en darrer terme, tots aquells qui estan en deute amb ells.

La negativa dels Corleone a beneir la proposta dels Tattaglia iniciarà una guerra entre les dues famílies. Guerra en la qual en sortirà greument ferit el mateix Dom Vito i que es cobrarà la víctima del seu fill Santino, l'impetuós Sonny. És en aquest context extrem de guerra que, com sovint passa en els afers humans, destacarà la persona de qui menys s'hauria dit. Els Corleone tenen quatre fills. El ja esmentat Sonny, el gran. Home visceral, valent, però sense cap, cosa que el portarà a caure en una ensarronada i a morir a mans dels seus enemics. En Fredo, que és el segon. Feble i insegur, necessita sempre algú que el guïï i li porti fermesa. La Connie és la noia, tercera en l'ordre de naixement. Inconscient i disbauxada, un mal matrimoni l'ha convertit en una dona desgraciada. I, finalment, hi ha en Michael. En Tom, l'advocat calculador i cerebral, és un fill adoptat. En Michael és diferent. Demuestra ser intel·ligent, posseeix estudis i sembla compromès amb els deures i obligacions que implica ser un ciutadà dels Estats Units. Ha anat a lluitar al Vietnam i just acaba de tornar pel casament de la seva germana. Els seus germans i el pare el respecten, com a membre de la família que és, però estan convençuts de la

seva manca de capacitat per a desenvolupar-se en el món del crim. La seva formació l'ha fet adquirir uns escrúpols que li impedeixen convertir-se en el líder de la família. Tot pinta que el lideratge hagi de recaure en el fill gran, l'arrauxat Sonny. I, no obstant això, serà en Michael qui es posi al capdavant de la família. Veure el seu pare ajaçat al llit d'un hospital, a les portes de la mort, operaran una transformació al dedins de la seva persona. Abandonarà l'ideal de convertir-se en un ciutadà d'èxit, honorat i reconegut en el món de la legalitat, per a esdevenir el nou *Padrino*. Serà ell l'encarregat d'acabar amb Sollozo i els seus. Havent demostrat el seu valor, només faltaria que el seu germà gran Santino, Sonny, mori, perquè sigui ell el designat pel pare com a nou Dom. Abans de morir cal designar el successor. És l'autoritat qui traspasa en un altre la mateixa autoritat. Res de càrrecs electius al si de la màfia. Només d'aquesta manera el nou Dom es pot assegurar el respecte dels germans i familiars i dels clients. Posar la família, la família del pare s'entén, per damunt de tot li costarà car. Estem en una societat patriarcal i de filiació, que dirien els antropòlegs, patrilinial. En Michael, mentre ha viscut allunyat dels seus, s'ha enamorat d'una noia, la Kay, a la qual ja ens hem referit. És la dona amb qui es casarà. Seguint els esquemes de filiació patrilinial serà ella la que haurà d'abandonar els vincles amb la

seva família per a integrar-se en la del marit. Ara, la Kay és una jove nord-americana, desperta, amb inquietuds i personalitat. Per això se n'ha enamorat en Michael. Li serà impossible d'entendre la manera de viure del seu marit i la seva família. Cinc anys li dóna perquè es desfaci dels negocis que el fan estar al capdavant dels seus com a *Padrino*. N'hauran passat deu, i encara no se n'haurà alliberat. Se l'estima de debò, però el deixarà. En el seu model de vida no hi encaixa tenir un marit, i pare dels seus fills, que es guanya la vida en el món del crim.

En Michael es mantindrà fidel al pare, però aquesta fidelitat el durà a haver de viure amb el pes de dues grans contradiccions. Ell, ja ho hem dit, no és com en Sonny, en Fredo o la Connie. Ha estat fora. Ha conegut els beneficis de la racionalitat política i sap de la necessitat que hi ha d'acatar les decisions dels qui estan al capdavant de les institucions, escollits per mitjans públics i oberts. Però això no és la seva família. Per a ell, la vida ja no serà mai més plena. És el preu de la seva fidelitat, de la seva pietat si fem cas dels antics de Coulanges. Aquest és el tema de la segona part de la trilogia. Si la primera ens mostra el món —el cosmos podríem dir i la dinàmica que l'anima—, de la família Corleone, amb el traspàs de l'autoritat que n'ha de garantir el seu manteniment; la segona ens presenta la gènesi d'aquest cosmos i les contradiccions que

provoca en una ànima imbuïda de racionalitat i de llibertat moral. Excel·lent el *flashback* utilitzat aquí pel mestre Coppola. El seu ús adquireix un sentit ple si es té present que la història del seu pare quan era nen a Sicília i l'arribada (a principis del segle XX) i primers anys a Nova York se'ns explica com a element de contrast amb les contradiccions morals que viu en Michael. La vida del pare és filla de l'assassinat i del desig de *vendetta*. Vito Corleone, Andolini és el seu veritable cognom, es va fer gran exercint la venjança sobre aquells qui li van voler mal, els Dom Ciccio i Fanucci de torn, i així es va guanyar el respecte. Ara li toca a ell fer el mateix, a en Michael.

Actuar d'acord amb el Bé no sempre ha de coincidir amb allò que la família diu que s'ha de fer. En Michael s'estima la Kay perquè és la Kay, perquè justament no és una dels seus. Té una altra manera de fer i de veure les coses, per això s'hi sent atret, per la seva diferència, i no perquè sàpiga esdevenir la perfecta senyora Corleone, cosa que n'esborraria la seva personalitat. La perdre perquè la vida de la màfia no dóna marge a eleccions: o s'és amb uns o no s'hi és. I, amb ella, perdre també els fills. Voluntàriament, en Michael donarà la potestat a la seva ex-muller. Ell sap que el model de vida bona, aquell que cal inculcar als seus fills, no és el seu. Davant la innocència dels infants es sincera, aposta pel bé

que suposa el concepte de vida de la seva dona. Ho fa pensant des de la llibertat d'esperit de què és capaç. Ja ho hem explicat, és intel·ligent, gaudeix de formació i ha viscut un temps fora. Tanmateix, els lligams invisibles persisteixen, sap que, sense ell, el vell cosmos familiar desapareixerà. La segona part comença com la primera. Se celebra una festa, la de la Comunió dels seus fills i ell, com el seu pare, atén al seu despatx, junt amb en Tom, els clients que el vénen a veure per a demanar-li favors.

Quina és la segona contradicció que turmenta l'ànima d'en Michael?: la mort del seu germà Fredo. Ell en dóna l'ordre. Per què? Ha comès el pitjor crim que es pot cometre en aquest mont de fidelitats i venjances. Ha incorregut en un acte de traïció contra la seva pròpia família, contra els de la seva sang, contra ell, la seva dona i els seus fills. Espectacular l'escena del tiroteig sobre l'habitació on dorm amb la Kay. Aquells a qui més estima posats en perill de mort. La seva vida, que en el fons sap repugnant, a tocar dels més innocents. No hi pot haver clemència per al culpable del fet. I, qui s'ho podia esperar?, ho és el seu germà. Necessitat de fer-se valdre en aquest món que li ve gran, s'ha deixat enganyar per un mafiós. En Michael el coneix bé, són germans de sang, sap que no pot ni fer-se respectar per la seva pròpia muller. En el ball de nit de la festa de comunió la seva dona, sota els bafes de

l'alcohol, es mostra excessivament amable i complaent amb un jove ben plantat, i ho fa, a sobre, davant dels seus nassos. Fins a quin punt és, doncs, en Fredo responsable d'haver donat una informació a l'hàbil i astut Hyman Roth? Un Hyman Roth que, una mica més, i l'enganya a ell mateix, per cert. Aquest crim lluitarà per sempre la seva ànima. És que ha traït el seu món privat, fet a base de fidelitats de clan, en nom del món exterior, que representen la Kay i els fills, fonamentat en una moral totalment diferent, individual, dèiem, i de caràcter universal? I a més a més, com ho ha fet? Utilitzant els mitjans propis del món de les famílies de la màfia. Què és el que ha fet exactament? En Michael trencarà amb la seva muller, perdrà els seus fills

i ordenarà l'execució del seu germà, perquè no és capaç de sacrificar el vetust sentiment de respecte al nou de l'amor. Ell mana, governa, exigeix cap a si la mateixa pietat que ell sent cap al seu predecessor. Just quan perd la dona i els fills, i entra en conflicte declarat amb el món que l'ha criat, paradoxalment assoleix el lloc més alt entre els clans mafiosos. Descobreix les argücies d'en Roth, el derrota a Cuba, la corrupta Cuba del dictador Batista, hi expandeix els seus negocis i es queda amb el monopoli del joc a Las Vegas. Digne fill del seu pare.

Tercera part i tercera edat, la de la revisió sobre l'existència que s'ha menat. I, com en les altres dues, la història arrenca amb una celebració. El vell Michael, ara ja és gran, s'ha desta-

cat oferint generoses donacions a l'Església i aquesta ha volgut agrair-li-ho distingint-lo amb un acte en honor seu. Després de la cerimònia a l'església té lloc el banquet de celebració en un restaurant de luxe. Aquí coneixerem els avatars dels diferents membres de la família des del temps que els vam deixar a la darrera part. En Tom, el fidel *consigliere*, és mort. Ha tingut un fill, capellà, que participa de l'efemèride. La Connie ha esdevingut una dona madura. Segueix fidelment el seu germà, i s'ha convertit en la valedora del fill del difunt Sonny, el nebot, per tant, d'en Michael. Es tracta de Vincent. No tan eixelebrat com el seu pare, manté, això sí, el seu ascendent sobre les dones i el seu caràcter impulsiu i imprevisible. La Kay s'ha tornat a

casar, amb un jutge precisament, i els fills han crescut. El noi vol ser cantant d'òpera. Manté una difícil relació amb el seu pare, a qui li retreu l'assassinat del seu oncle Fredo. La noia, en canvi, li té admiració. No en deu saber res. Presideix una fundació d'ajut a la gent pobra finançada pel seu pare. En realitat, una tapadora per a blanquejar diners, de la qual cosa ella no se n'adona o no se'n vol adonar. La Kay s'estima en Michael, però tant ell com ella, viuen en la pau d'esperit que dona l'estar segurs que el seu matrimoni era una cosa impossible, i que han actuat en conseqüència i com millor podien fer, atenent a la sort dels seus fills. Es respecten mútuament.

La tercera és una part el guió de la qual ja no és basa en l'obra homònima de Mario Puzzo. Aquest i Coppola varen haver d'improvisar un guió a requeriment de la productora, la Paramount, que volia continuar explotant l'èxit obtingut amb els dos anteriors lliuraments, tant de premis i reconeixements com, sobretot, de taquillaatge –la cosa, pel que fa a això, ja no els anà tan bé–. En aquest darrer treball el tema suposa una mena de tancament als desenvolupats en la primera i segona parts: el cosmos de la família Corleone, en una; la seva gènesi –exposada, com hem dit, amb un ús magistral de la tècnica del *flashback*– i la contradicció que aquest cosmos suposa en la consciència d'en Michael, en l'altra; i ara, en la

tercera, la revisió del passat des de la serenor de la vellesa. El Dom desitja purificar la seva ànima i la de la seva família. No només de manera aparent, sinó sincera. Pretén adquirir les accions d'una empresa que pertany al Vaticà, International Immobiliare, i abandonar tots els negocis que el vinculen amb la màfia. Sincera és la seva confessió davant del cardenal Lambert. En Michael no és un delinqüent nihilista. Actua d'acord amb uns principis que van més enllà d'ell mateix i que li limiten la capacitat d'acció. Admet, per tant, la influència de la transcendència en la seva vida. Amb el cardenal Lambert es produirà una entesa vital immediata. Esdevindrà la principal basa per aconseguir que el seu capital sigui acceptat pel consell que dirigeix l'empresa Immobiliare. El cardenal en poc temps accedirà al màxim honor dins de l'Església catòlica. Serà nomenat Papa amb el nom de Joan Pau I i, per tant, gaudirà de tot el poder per a decidir sobre aquest assumpte. La referència als rumors que va generar la sobtada mort d'aquest Sant Pare en la vida real, l'any 1978, i els esdeveniments de l'any 1982 amb la fallida del Banc Ambrosià, del qual el Banc del Vaticà (l'Institut per a les Obres de Caritat) n'era el principal accionista, són evidents en la pel·lícula i posen de manifest el canvi en la base del guió, que ja no és el llibre. El banc Ambrosià correspondria a l'empresa Immobiliare de la ficció, i els diners de la família

Corleone vindrien a tancar el forat financer que el primer va patir.

Abandonar la vida del passat, però, no li serà gens fàcil. Els altres doms volen participar del que als seus ulls no deixa de ser un negoci més dels Corleone. Pensen que es tracta d'un mètode fàcil i eficient de blanquejar diners, quan, per a Michael, constitueix la via per tal d'abandonar definitivament el seu món fosc. Si en la primera, Dom Vito s'enfronta als Tattaglia per negar-se a entrar en el mercat de la droga; si en la segona Michael ho fa amb Hyden Roth pel monopoli del joc a Las Vegas i l'expansió dels negocis a Cuba; en la tercera s'haurà de fer valdre davant les argücies del també vell Altobello, que pretén aprofitar l'ocasió per eliminar tots els caps de les famílies de Nova York per passar a exercir un control absolut sobre els negocis de la màfia en aquesta ciutat. El tiroteig des d'un helicòpter sobre la cúpula de vidre que cobreix la sala del restaurant, on es troben tots els caps de la màfia reunits, entre ells el mateix Michael, és certament espectacular. Recorda l'escena del tiroteig sobre el seu dormitori de la segona, fins i tot el del seu pare de la primera. En tots tres casos el desplegament de la trama dels fets agafa embranzida a partir d'aquest mateix fet. A una acció, es produeix una reacció. Potser, però, el millor de la pel·lícula, que, concordant amb moltes de les crítiques que se li han fet, cal reconèixer que

no està tan aconseguida com les altres, és la seqüència final. Repeteix l'esquema dels assassinats en cadena que es produeixen a Cuba en la confrontació amb el totpoderós Hyman Roth. També aquí cal eliminar els nusos de la xarxa que ha anat teixint la guineu de l'Altobello per a expulsar del tauler de joc els Corleone. També ell sospita que la seva aposta per la societat pietosa és una juguesca per a tenir una posició de privilegi respecte de les altres famílies. Tot es desencadena en el decurs d'una representació d'òpera al teatre de Palerm. S'hi interpreta *Cavalleria Rusticana*, amb el fill d'en Michael i la Kay com a tenor debutant. Ells dos hi són presents, evidentment. Escolten el seu fill des d'una llotja, acompanyats d'en Vincent, encarregat de la seguretat del seu oncle –i nou Dom per decisió del seu oncle, és clar–, la Connie i la dolça i tendra Mary, la filla. Altobello ha mogut fitxa. Ha contractat un sicari perquè en el transcurs de la representació assassini el que ell suposa que és el seu competidor. En el mateix temps que s'ha de produir això, en Michael ha planificat el seu contraatac per a desarticlar els plans del seu contrincant, eliminant tots els seus contactes dins i fora del Vaticà. Una tragèdia en el decurs de la representació d'una tragèdia. Tot acaba a les escales del teatre. En Michael haurà de pagar el més elevat preu per la seva voluntat d'abandonar el

camí del mal. Cridarà fora de si, mirant a l'infinit, mentre la Kay abraça el cos ensangonat entre les seves mans i en Vincent s'ho mira consternat. L'Altobello ja reposa, després d'haver-se afartat de pastissos. Regal de la freda i madura Connie.

Impecables, en general, les interpretacions, sens dubte s'ha de destacar la d'Al Pacino com a Michael. Broda el paper en les seves tres versions, jove, madura i vella. Sòlid i convincent, sap transmetre a l'espectador la profunditat del seu personatge. A més a més, però, de la interpretació d'Al Pacino, també constitueixen bons treballs els de Marlon Brando, com a Vito Corleone, a la primera pel·lícula, cosa que li va merèixer un Oscar; el de Robert de Niro, protagonista del *flashback*, interpretant el paper de Dom Vito de jove; el de John Cazale, com a Fredo, i també els de Robert Duvall i Diane Keaton, com al *consigliere* de la família i la Kay, la dona d'en Michael, respectivament. Es diu que al llarg del rodatge ells també van arribar a formar una família, de la qual en Coppola era el *capo*. Qui sap si la seva interpretació esdevé tan humana i creïble precisament per aquest motiu? Un no pot deixar de recordar quan li ballen pel cap les escenes d'aquesta impressionant trilogia les notes de la tarantella amb què s'obre la primera part. A l'alçada està també la música, en la qual es nota la mà del destre Nino Rota, de la tragèdia que es

desplega davant dels ulls. Un dia o altre se n'ha de gaudir!

Manfred Díez

FITXA TÈCNICA

TÍTOL: The Godfather I, II i III
 DIRECTOR: Francis Ford Coppola
 GUIÓ: M. Puzo i F. Ford Coppola
 FOTOGRAFIA: Gordon Willis
 INTÈRPRETS: Marlon Brando (Dom Vito gran), Al Pacino (Michael), James Caan (Sonny), Diane Keaton (Kay), Robert Duvall (Tom), Talia Shire (Connie), Robert de Niro (Dom Vito jove), John Cazale (Fredo), Andy Garcia (Vincent) i Sofia Coppola (Mary)
 MÚSICA: Nino Rota a la I i la II, Carmine Coppola a la III.
 DURACIÓ: 175, 200 i 163 min.

WWW.RELLEU.CAT